

MÂŞÎ-ZÂDE FİKRÎ ÇELEBİ'NİN KAYIP MESNEVİSİ ŞÜKÛFEZÂR VE EKSİK BİR NÜSHASI

Yağız YALÇINKAYA | ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9674-0606> | y.yalcinkaya@iku.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Kültür Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dil ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul-Türkiye/
Assistant Professor, Istanbul Kultur University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and
Literature, Istanbul-Türkiye ROR ID: <https://ror.org/05jrvwv37>

Atıf Bilgisi/Citation: Yalçinkaya, Yağız. "Mâşî-zâde Fikrî Çelebi'nin Kayıp Mesnevisi Şükûfezâr ve Eksik Bir Nüshası". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 33 (Aralık 2024), 490-518, <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1577402> / Yalçinkaya, Yağız. "Maşî-zade Fikri Çelebi's Lost Mathnawi Şukufezar and an Incomplete Copy of It". *The Journal of Ottoman Literature Studies*, 33 (December 2024), 490-518, <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1577402>

Geliş Tarihi/Date of Submission: 01.10.2024

Kabul Tarihi/Date of Acceptance: 06.11.2024

Yayım Tarihi/Date of Publication: 30.12.2024

Değerlendirme/Peer-Review: İki Dış Hakem-Çift Taraflı Körleme/Double anonymized-Two External

Araştırma Makalesi/Research Article

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

Benzerlik Taraması/Plagiarism Checks: Yapıldı – Turnitin

Etik Bildirim/Complaints: divanedebyatidergisi@gmail.com

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir/The author(s) has no conflict of interest to declare

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır/The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altında yayımlanmaktadır / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

ISSN: 1308-6553

e-ISSN: 2792-0836

ÖZET

On altıncı asırda yazdığı mesneviler ile adından söz ettiren şair Mâşî-zâde Fikrî Çelebi (ö. 1574-5), eserleri ile günümüze ulaşma talihine erişememiş isimlerdendir. Şairin şimdiye kadar ele geçen tek eseri, 2007 senesinde tanıtılıp 2017’de neşredilen *Ebkâr-ı Efkâr* isimli mesnevisidir. En meşhur telifi olduğu anlaşılan bu eser dışında tezkirelerde Fikrî’ye atfedilen ve şimdiye kadar hiçbir nüshasına ulaşılamayan beş mesnevi daha bulunmaktadır. Bunlardan biri, çalışmamıza konu olan *Şükûfezâr*’dır. Mesnevinin tespit edilen eksik bir nüshası üzerinden, şimdiye kadar hakkında adı dışında bir bilgi bulunmayan eseri tanıtmak çalışmanın amacını teşkil etmektedir. Şairin ölümünden 115 sene sonra istinsah edilmiş söz konusu nüsha eksik olduğu için anlatılan konunun başlangıcı ve sonu elimize ulaşmamıştır. Buna rağmen mevcut kısımdan yola çıkarak Fikrî’nin eserini kaleme alırken tema ve kurgu bakımından *Kırk Vezir Hikâyeleri*’nden esinlendiğini ve kahramanların bir kısmına *Şehnâme*’den isimler verdiğini söylemek mümkündür. Ancak mesnevide özgün hikâyeler ve kahramanlar da bulunmaktadır.

Çalışmamızda eserin Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Koleksiyonu 7253 numarada kayıtlı nüshası tavsif edilip yazar ve eser hakkında değerlendirmeler yapılmış, daha sonra örnek beyitler eşliğinde mesnevi özetlenerek Fikrî Çelebi’nin şimdiye kadar gün yüzüne çıkmamış bu eseri tanıtılmak istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mâşî-zâde Fikrî Çelebi, *Şükûfezâr*, mesnevi, 16. yüzyıl, *Kırk Vezir Hikâyeleri*.

MAŞİ-ZADE FIKRİ ÇELEBİ’S LOST MATHNAWI ŞUKUFEZAR AND AN INCOMPLETE COPY OF IT

Abstract

The poet Maşî-zade Fikri Çelebi (d. 1574-5), who made a name for himself with his mesnevis in 16th century, is one of the names whose works have not had the chance to reach the present day. The only work of the poet that has been found so far, is the mesnevi called *Ebkâr-ı Efkâr*, which was introduced in 2007 and published in 2017. Apart from this work, which is understood to be the most famous copyright, there are five more mesnevis attributed to Fikrî in the biographies and no copies of which could be reached until now. One of these is *Şukufezar*, which is the subject of our study. The aim of this study is to introduce the work, about which there is no information other than its title, through an incomplete copy of the mathnawi that has been identified. The incompleteness of the copy which copied 115 years after the poet's death has eliminated the beginning and conclusion of the narration. Despite this, based on the current section, it is possible to say that Fikri was inspired by *Kırk Vezir Hikâyeleri* in terms of theme and plot while writing his work and gave names to some of the heroes from *Şahname*. However, there are also original stories and heroes in the mathnawi.

In our study, the copy of the work registered in the Süleymaniye Library Manuscript Donations Collection number 7253 was described and evaluations were made about the author and the work, then the mesnevi was summarized with sample couplets and this work of Fikri Çelebi, which has not been brought to light until now, was aimed to be introduced.

Keywords: Maşî-zade Fikri Çelebi, *Şukufezar*, mathnawi, 16th century. *Kırk Vezir Hikâyeleri*.

Giriş: 16. Asrın Mesnevileri ile Öne Çıkan Şairi Mâşî-zâde Fikrî Çelebi: Hayatı ve Eserleri¹

Divan şiiri literatürü içerisinde eserleri günümüze ulaşsa da hayatı hakkında pek bilgi bulunmayan şairlere sık rastlarız. Mâşî-zâde Fikrî Çelebi ise yaşadığı dönemden itibaren 20. yüzyıla kadar kaleme alınmış birçok tezkire ve biyografik kaynakta adı zikredilen²; ancak eserlerinin hemen hiç birisi henüz gün yüzüne çıkma talihine erişememiş bir şairdir.

Çalışmamızda tanıtacağımız *Şükûfezâr* isimli eserde, Fikrî Çelebi'nin biyografi ve bibliyografyasına katkı yapacak bir bilgi bulunmamaktadır. Eserin “sebeb-i telif” ve “hatime” gibi çok önemli kısımlarının eksik olması sadece şairin hayatı ile ilgili değil, mesnevinin kendisiyle alakalı da önemli bilgiler edinme şansımızı elimizden almaktadır. Bu sebeple çalışmamızı desteklemek adına şair hakkındaki mevcut malumattan yola çıkmamız gerekmektedir.

Mâşî-zâde Fikrî Çelebi'nin asıl ismi Derviş'tir. Yavuz Sultan Selim'in saltanat yıllarında İstanbul'da doğmuş, çocukluğu dışında ömrünü Kanuni Sultan Süleyman ve II. Selim zamanlarında geçirmiştir. Künyesinin nisbet edildiği babası Molla Mâşî lakabıyla anılan, II. Bayezid döneminin nam sahibi müftü ve müderrislerinden Şemseddin Ahmed'tir. İlmiye mensubu bir ailenin çocuğu olan Fikrî, küçük yaştan itibaren iyi bir eğitim almış ve düzenli bir medrese tahsili görmüştür. Bunun neticesinde Edirne Kadısı Pîrî Paşa-zâde'den mülazım olmuştur. Daha sonra hayatının geri kalanını vakfedeceği mesleğine, yani kadılığa atanmıştır. Kadılık görevini yerine getirdiği yerlerin birçoğu ise Rumeli şehirleridir. Bu şehirler arasında Yanbolu, Köstendil, Semendire, Yenişehir ve Nevrapok sayılabilir. Son görev yeri olan Nevrapok'ta h. 982 /m. 1574-5 senesinde, muhtemelen altmışlı yaşlarının ilk yarısında iken ölmüştür.

Fikrî, babasını küçük yaşta kaybetmiştir. Amasya kadılığı vazifesini ifa ettiği sırada ölen babasının ilmî muhiti, Fikrî'nin kendini yetiştirmesine önemli katkı sağlamıştır. Daha sonra İstanbul ve Edirne'de de ilim çevrelerinde bulunan Fikrî, maişetini bu sahada sağlamıştır. Hocası Pîrî Paşa-zâde ve devlet erkanından Nişancı Celal-zâde ile şair-hami ilişkisi kurmuş; Âşık Çelebi, Gelibolulu Âlî, Kınalı-zâde Hasan Çelebi gibi muasır tezkirecilerle arkadaş olmuştur. Erken sayılabilecek bir yaşta kadı olan şairin sosyal çevresine de bakınca maddi açıdan rahat bir hayat sürdüğü söylenebilir. Ancak bu hayatın büyük kısmını bekâr geçirmiştir. Kaynaklarda kadınlarla arası pek iyi olmadığı söylenen şair, ömrünün ahirinde sonradan pişman olduğu anlaşılan bir evlilik yapmıştır.

Mâşî-zâde hayatının çoğunu Balkan şehirlerinde geçirmiştir. Bu onun hem şairliğini hem de kişiliğini etkilemiştir, denilebilir. Diğer yandan ilmî bir çevrede büyüyüp iyi bir tahsil hayatı geçirmiş olmasına rağmen, telifatına bakıldığında ilmiyede yükselmek yerine şairin şiirle meşgul olmayı tercih ettiğini söylemek mümkündür. Bu durum onun keyfine düşkün, dünyevi zevklere meyilli mizacı ile de izah edilebilir.

Fikrî Çelebi'nin on bir eseri farklı kaynaklarda zikredilir. Bunlardan *Hurşîd ü Mihr*, *Ebkâr-ı Efkâr*, *Behrâm u Zühre*, *Hurşîd ü Nâhid*, *Şükûfezâr* ve *Mihr ü Nâhid* şairin mesnevileridir. Latîfî divanı olduğunu, Kınalı-zâde şehrengizlerinin bulunduğunu söyler. *Mihr ü Müşterî*, *Kıssa-i Fîrûz Şah Tercümesi*, *Rü'ûs-ı Mesâ'il-i Kelâm Manzûmesi* isimli eserler ise tercüme ettiği bilinen yapıtlardır.

Bu eserler arasından şimdiye kadar yalnızca *Ebkâr-ı Efkâr* ortaya çıkmıştır. Eser, Macaristan Bilimler Akademisi'nde yaptığı çalışmalar sırasında Ali Emre Özyıldırım tarafından tespit edilmiş ve 2007 senesinde bir makale ile ilim âlemine tanıtılmıştır. Özyıldırım 2017 yılında teferruatlı ve şümulü bir tetkik ve tahlil ile birlikte eseri neşretmiştir. Aruzun hafif bahrinde *fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün* kalıbıyla yazılmış olan mesnevi, 1582 beyit hacindedir. Eserde ayrıca şairin “Rum abdallarının diliyle” yazmış olduğu 5 bendlik bir murabba da bulunmaktadır. Hasbihal türünün bir örneği olan eser, şairin kendi başından geçen sıradışı bir aşk macerasını konu edinmiştir. Edirne ve İstanbul gibi iki büyük şehrin tasvirleri ile zenginleşen hikâyede şair güzel bir oğlan sevgili bulma niyetiyle meclis meclis dolaşır. Nihayetinde aradığını bulup vuslat da yaşar. Ancak hikâye şairin sevgilisinden ayrılıp pişman olması ile son bulur.

Ebkâr-ı Efkâr'dan sonra şairin tespit edilen ikinci eseri çalışmamıza konu olan *Şükûfezâr* isimli mesnevisidir.

¹ Fikrî Çelebi'nin şimdiye kadar elimize ulaşmış neşri yapılan tek eseri *Ebkâr-ı Efkâr*'ın naşiri Ali Emre Özyıldırım, mezkur eser ile ilgili yapmış olduğu yayınlarda (bkz. Özyıldırım 2007; Özyıldırım 2014; Özyıldırım 2017), şairden bahsedilen tezkireler, biyografik eserler ve bizzat *Ebkâr-ı Efkâr*'dan faydalanarak şairin hayatı ve telifatı hakkında geniş bir çerçeve çizmiştir. Bu bölüm, istifade ettiği kaynaklar da gözden geçirilerek Özyıldırım'ın yayınlarından hareketle kaleme alınmıştır. Söz konusu kaynaklar aşağıdaki dipnotta yer almaktadır.

² bk. İpekten vd. 2017: 163-164; Solmaz 2018: 242; Canım 2000: 442; Kılıç 2018: 528-531; Sungurhan 2017a: 153-154; Sungurhan 2017b: 680; İsen 2017: 190-191; Açıkgöz 2017: 262; Kayabaşı 1997: 450; Mehmed Süreyya 1996: 412; Saraç 2016: 786; Yuvacı 2014: 98; Katip Çelebi 1311: 46, 205; Şemseddin Sâmî 1314: 3418. Müstakîm-zâde Süleyman Sa'deddin Efendi 2000: 341a.

1. Şükûfezâr

Kaynaklarda ismi geçen altı farklı mesnevisinden yola çıkarak Fikrî Çelebi'nin mesnevileri ile dikkat çeken bir şair olduğunu söylemek mümkündür. Eserler hakkında bilgi sahibi olmadığımız için bunlardan bazılarının tezkireciler tarafından farklı isimlerle kaydedilmiş ayınları olma ihtimalini de göz önünde bulundurmak gerekir. Yine de şairin en beğenilen eseri durumundaki *Ebkâr-ı Efkâr*'ın da bir mesnevi olması dahi onu mesnevi şairi olarak anmamızı destekler niteliktedir. Nitekim bu eserin günümüze ulaşan tek nüshasının ilk sayfasında şair hamse sahibi olarak anılmıştır (Özyıldırım 2017: 67). Fikrî'nin nam yaptığı bu türde verdiği eserlerden biri de *Şükûfezâr*'dır.

Şükûfezâr'ın bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Koleksiyonu'nda tespit edilmiştir. 7253 numarada kayıtlı olan eserin ismi kataloğa "Şükûfe Zâr" şeklinde kaydedilmiştir. Aşağıda bahsedeceğimiz istinsah tarihi ve yazı türünden başka katalogda herhangi bir bilgi verilmemiştir. Dolayısıyla eserin müellifi ile ilgili de herhangi bir veri bulunmamaktadır. Nüsha şimdiye kadar bu sebeple tespit edilememiş olmalıdır. Ne var ki yazmanın 1a ve 1b sayfalarında eserin sahibi açıkça zikredilmiştir. 1a sayfasının sol üst kısmında bulunan "Kitâb-ı ez-mü'ellifât-ı Mâşî-zâde Efendi Şükûfezâr temmet sene 1097" ve 1b sayfasındaki "ez-mü'ellifât-ı Mâşî-zâde Efendi Şükûfezâr" kayıtları eserin sahibini ve ismini ilan etmektedir. İlk kayıta ayrıca yazmanın istinsah tarihi de belirtilmiştir. Şairin ölümünden 115 sene sonrasına tarihlenmiş olan eserin istinsah olduğu anlaşılmaktadır. Ancak yazmanın elimize ulaşan kısmında müstensih ile ilgili bir bilgi yer almamaktadır. Bu bilginin eserin kayıp olan son kısmında verilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bir başka ihtimal de yazmanın iki farklı müstensih tarafından istinsah edilmiş olabileceğidir. Zira yazma iki farklı yazı türü ile kaleme alınmıştır. 21b sayfasına kadar nesih hat kullanılan nüshada 22a itibariyle talike geçiş yapılmıştır. Bu iki sayfa arasındaki takip kelimesi de uyusmaktadır. Aynı müstensihin farklı bir yazı türü ile devam etme durumu varsa da istinsah işinin tam bu sayfada bir müstensihden diğerine devredilmiş olması daha olasıdır. Mevcut yazmada nesih hatla yazılan kısım daha uzundur. Ancak kayıp kısımlar hesaba katılınca mesnevinin tamamında hangi yazı türünün daha fazla kullanıldığını yahut başka bir yazı türünün daha olup olmadığını söylemek imkân dahilinde değildir.

Eksik olduğunu belirttiğimiz nüshanın bize ulaşan kısmı 28 yapraktan ibarettir. Eksikliklerin hacmini tespit etmek pek mümkün değildir. Yazmanın hemen başında 1b ve 2a sayfaları arasındaki kısmın kopmuş olduğu anlaşılmaktadır. 1b'de yer alan, mesnevinin giriş bölümüne ait münacat böylece yarım kalmıştır. Sayfa altındaki reddade de bir sonraki sayfaya uyusmamaktadır. Bundan sonra takip eden yirmi yedi varak boyunca reddadeler uymakta, hikâyenin de akışı bozulmamaktadır. 28b sayfasından itibaren yazmanın geri kalanı tamamen kaybolmuştur. Katalog bilgilerinden yaprakların 215x145 ve yazma alanının 157x90 mm. boyutunda olduğunu öğrendiğimiz yazma her sayfada 15 satır bulunacak şekilde tasarlanmıştır. İlk sayfada, yukarıda verdiğimiz kayıttan başka iki de temellük kaydı bulunmaktadır. Bunlardan biri Bursa kadısı olduğu anlaşılan Ahmed bin Hızır isimli zata aittir. Hasbî Efendi'ye ait diğer kayıta kitabın ismi tekrar zikredilmektedir: "Kitâbı Şükûfezâr temellekehu'l-fakîr Hâsî Efendi". Bunlar dışında sayfada bazı karamalar ve ufak tefek delikler mevcuttur. İlk varak biraz yıpranmış olsa da diğer sayfalarda metne zarar verecek herhangi bir sorun bulunmamaktadır.

Yazma 1b sayfasında

Ey güşâyende-i hîzâne-i kevn
Naş-bend-i nigâr-hâne-i kevn

beyti ile başlar ve 28b sayfasında

İmtizâc itmiş-idi 'âteş ü âb
Âbgîneyle nitekim mey-i nâb

beytiyle son bulur. Elimizdeki nüsha noksan olduğu için yazmadaki son beytin mesnevinin son beyti olmadığı açıktır. Eksik sayfalar mesnevinin mühim kısımlarına ulaşmamızı da engellemektedir. Yazmanın başındaki eksiklikle eserin giriş bölümü, 14 beyti yer alan münacat dışında tamamen kaybolmuş durumdadır. Konunun işlendiği bölümün ise kahramanların, zaman ve mekanın tanıtılmış olması muhtemel baş tarafı elimize ulaşmamıştır. Bilhassa eserin niçin yazıldığından bahsedilip eserle ilgili önemli veriler ihtiva etmesi muhtemel "sebeb-i telif" kısmının olmaması söz konusu eksikliğin vahametini göstermektedir. Mesnevilerde hususi başlıklarla yer alan, şairlerin eseri hangi sebeple yazdığını, belirli kalıplar yordamıyla anlattıkları (Taşan 2024: 5) bu kısmın noksanlığından dolayı mahrum kaldığımız malumatın muhtevasını ve mahiyetini tahmin etmek elbette mümkün değildir.

Eserin diğer kayıp parçası ise yazmanın son kısmıdır. Baştaki eksiklik sebebiyle ana konunun başına erişilmemesine rağmen mevcut kısımda hikâyenin daha yeni gelişmeye başladığı anlaşılmaktadır. Hikâye bu noktadan itibaren yazmanın sonuna kadar kesintisiz devam etmektedir. Ancak kayıp kısımdan dolayı hikâyenin daha ne kadar devam edeceğini söylemek güçtür. Ayrıca yine şairin eseri hakkında yazılış tarihi, beyit sayısı, adı gibi önemli bilgileri vermiş olması muhtemel olan "hatime" bölümü de bu noksanlık sebebiyle elimize ulaşmamıştır. Mevcut yazma 821 beyit hacindedir. Şairin neşrolunan tek eseri *Ebkâr-ı Efkâr* ise 1582 beyitten müteşekkildir. Buna nispet edilerek eserin neredeyse yarısının kayıp olduğu ihtimalinden bahsetmek bir tahminden fazlası olmayacaktır.

Şükûfezâr, tıpkı *Ebkâr-ı Efkâr* gibi aruzun hafif bahrinde *fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün* kalıbı ile yazılmıştır. Kaç beyitten oluştuğunu söylemek, yukarıda değindiğimiz sebeplerden dolayı mümkün değildir. Ancak mevcut yazma, 27b sayfasında derkenara sonradan eklendiği anlaşılan 3 beyit de dahil 821 beyit hacindedir.

Esere, klasik mesnevi tertibine muvafık olacak şekilde bir münacat ile giriş yapılmıştır. Ancak söz konusu eksiklikten dolayı bu tertibe ne kadar uyulduğunu, giriş kısmında bulunması muhtemel tevhid, naat, methiye gibi parçaların olup olmadığını söylemek haliyle mümkün değildir. 14 beyti bize ulaşan bu münacat 1b sayfasında yarıda kalır ve 2a sayfasına geçtiğimizde kendimizi konunun işlendiği bölümde buluruz. Bu bölüm yazmanın yarıda kaldığı 28b sayfasına kadar kesintisiz devam eder. Buradan anlaşıldığı kadarıyla *Şükûfezâr*, İsmail Ünver'in mesnevi tasnifinde 3. grupta yer almaktadır. Bu grubu sanat yönü ağır basan, okuyucunun edebî zevkine hitap eden aşk ve macera temalı mesneviler oluşturmaktadır (Ünver 1986: 441). *Şükûfezâr* hem aşk hem de macera temlerinin ağır bastığı, dil zevkinin öne çıktığı bir hüviyete sahiptir. Üvey annesinin iftirası ile memleketinden ve sevgilisinden ayrılmak zorunda kalan Behram isimli şehzadenin köle olarak satılması ve benzer bir iftirayla tekrar karşılaşması, daha sonra maceralı bir şekilde sevgilisine kavuşup onunla yeni maceralara yelken açması eserin aşk ve macera türünde bir mesnevi olduğunu göstermektedir.

Üvey annenin yahut padişahın eşinin iftirasına maruz kalıp bu yüzden köle olarak satılmak da dahil türlü musibetlere düşen baş kahraman teması akıllara Hz. Yusuf kıssasını, *Şehname* kahramanı Siyavuş'un başına gelenleri ve *Kırk Vezir Hikâyeleri*'ni getirmektedir. Fikrî Çelebi'nin mesneviyi kaleme alırken bu kaynaklardan istifade ettiğini söylemek mümkündür. Zaten konunun işlendiği bölümün bir kısmında Siyavuş'un sergüzeşti, kahramanlara ibret teşkil etmesi amacıyla anlatılmıştır. Ancak şairin asıl faydalandığı kaynak *Kırk Vezir Hikâyeleri*'dir. Şair, eserin teması ile birlikte kurgu düzeni için de bu kaynağı esas almıştır. *Kırk Vezir Hikâyeleri* ilk eşini kaybettikten sonra tekrar evlenen bir padişah, üvey oğluna âşık olan padişahın genç hatunu ve aşkına karşılık vermediği üvey annesi tarafından iftiraya uğrayan genç şehzade arasında geçen, çerçeve hikâye tekniğiyle kaleme alınmış bir eserdir. Eserde hatununa inanıp oğlunu cezalandırmaya kalkışan padişahı ikna etmek için şahın tecrübe sahibi kırk veziri kırk gün boyunca ona kadınların hile ve yalanları ile alakalı uygun hikâyeler anlatırlar. Her gün ikna olmuş biçimde meclisinden haremine dönen padişah bu sefer de kırk gün boyunca hatununun hikâyeleri ile karar değiştirip durur. Ancak kırk günün sonunda vezirler şahı ikna ederler ve şehzade kurtulur (Kızıltan 1991: 4-5). Fikrî de padişah-geçen hatun-şehzade üçgeninde geçen olayları vezirler ve genç hatunun karşılıklı anlattıkları hikâyeler şeklinde kurgulayarak eserini oluşturmuştur. Ancak Fikrî'nin *Kırk Vezir Hikâyeleri* ile ilişkisi bir tercüme mahiyetinde değildir. Şair mesnevisinin iskeletini oluşturmak adına bu eseri kaynak almış görünmektedir. Özgün kahraman ve mekanları eserin tema ve kurgusu üzerine giydirmiştir, denilebilir. Hikâyedeki padişahın ismi Zaymerân, genç hatunun ismi ise Gülrîz'dir. Şair, şehzadeye ise Behram ismini vermiştir. Bu, *Şehname* kaynaklı bir isimlendirme gibi görünse de *Şehnâme*'deki güçlü, kuvvetli, eğlence ve av düşkünü Behram'ın³ eserdeki Behram ile alakası yoktur. Mesnevideki şehzade daha hassas yapılı, uysal bir eğilim göstermektedir. Yani Behram'ın da özgün bir karakter olduğunu söylemek mümkündür. *Kırk Vezir Hikâyeleri*'ndeki bu tiplere ek olarak *Şükûfezâr*'da bir de şehzadenin âşık olduğu Mihriban isimli bir kahraman daha söz konusudur. Olay örgüsünün temelini oluşturan iki hikâyeyi anlatan vezirlerin adları ise Âkil ile Ferruh'tur.

Yazmanın mevcut kısmından yola çıkarak eserin türü, konusu, olay örgüsü gibi hususlarla yukarıdaki yorum ve tahliller yapılabilir. Ancak eserin mühim bir kısmının eksik olduğu unutulmamalıdır. Yukarıda bahsettiğimiz konu ve olay örgüsü yazmanın 28a sayfasında sona erip hikâye başka bir seyre evrilmektedir. Yaşadıklarının nihayetinde iftiraldan kurtulup sevgilisi Mihriban'a kavuşan Behram, olayların geçtiği Ahteriyye ülkesine şah olur. Daha sonra bir gün Behram ile Mihriban Yemen'e gitmeye niyet ederler ve oraya vardıklarında Yemen halkı daha yeni ölmüş

³ Ayrıntılı bilgi için bk. Konukçu 1992: 356.

padişahları yerine Behram'ı tahta oturturlar. Eser bu noktada yarım kalır. Görülen o ki mesnevide yeni bir hikâye anlatılmaya başlanacaktır. Buradan yola çıkarak yukarıda detaylandırdığımız mevcut kısımdaki hikâyenin konunun sadece birinci bölümü olduğunu söylemek mümkündür.

1.1. Eserin Fikrî Çelebi'ye Aidiyeti Meselesi

Şükûfezâr'ı Fikrî Çelebi'ye ait bir eser olarak düşünmemizi sağlayan elimizdeki en önemli gösterge yukarıda vermiş olduğumuz yazmanın 1a ve 1b sayfalarındaki kayıtlardır. Bu kayıtlardan mesnevinin Mâşî-zâde Efendi'nin eserlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Bizzat "Fikrî" mahlası anılmasa da kaynaklarda başka bir "Mâşî-zâde"ye rastlanmadığı için burada Fikrî Çelebi'den söz edildiğini farz etmek yerinde olacaktır. Aynı zamanda iki kayıta da yer alan "ez-mü'ellifât" ibaresi, çok sayıda eseri zikredilen Fikrî Çelebi'nin bibliyografyası ile muvafık bir tabirdir. Ancak yazmanın istinsah edilmiş bir nüsha olduğu göz önüne alınarak verilen bilginin yanlış olma ihtimali de değerlendirilmelidir.

Yukarıdaki kayıtlardan hareketle eserin Fikrî Çelebi'ye ait olduğunu kabul edip şairin neşrolunmuş tek eseri *Ebkâr-ı Efkâr* incelendiğinde iki eser arasında benzer beyitler bulunduğu görülmektedir. İki eserin bilhassa giriş bölümünde aynı beyitlerin ve ifadelerin tekrar ettiği göze çarpmaktadır. *Ebkâr-ı Efkâr*'da tevhid, tahmid, münacat, naat, sebab-i telif, methiye gibi kısımları haiz tekmil bir giriş bölümü söz konusudur. *Şükûfezâr*'da ise zaten büyük kısmı eksik olan giriş bölümünün münacat ile başlaması, eserin her parçasıyla tam bir giriş bölümüne sahip olmadığı izlenimi vermektedir. Ancak 14 beyitlik münacat kısmında dahi *Ebkâr-ı Efkâr*'la benzerlikler söz konusudur. Aşağıda iki eserin giriş kısmında yer alan mütekerriir beyitler bu durumu ortaya koymaktadır:

Şükûfezâr:

Şâni'-i heft çâr-ṭâk-ı bülend

Encüm-efrüz u encümen-peyvend (1b)

Ebkâr-ı Efkâr:

Şâni'-i heft çâr-ṭâk-ı bülend

Encüm-efrüz u encümen-peyvend (Özyıldırım 2017: 310)

Şükûfezâr:

Şun'uy-ile virür senüj gil ü seng

Âteşin la'l ü verd-i âteş-reng (1b)

Ebkâr-ı Efkâr:

Şun'uy-ile virür senüj gil ü seng

Âteşin la'l ü verd-i âteş-reng (Özyıldırım 2017: 310)

Şükûfezâr:

Kâf [u] nünüj şikâf-ı kâfından

Ḳâf'dan Ḳâf'a eylediñ rüşen (1b)

Ebkâr-ı Efkâr:

Kâf u nünüj şikâf-ı kâfından

Ḳâfdan Ḳâfa eyledüñ rüşen (Özyıldırım 2017: 310)

İki eserin devam eden kısımlarında da benzerlikler göze çarpmaktadır:

Şükûfezâr:

Ey kamer-kevkebe felek-ḥargâh

Ente 'aynî 'aleyke 'aynu'llâh (9a)

Ebkâr-ı Efkâr:

Ey ṭabîb-i dil ü ḥabîb-i İlah

Ente 'aynî 'aleyke 'aynu'llah (Özyıldırım 2017: 313)

Şükûfezâr:

Çâker ü dâh **Çerkesi Rûsı**

Mâh-rûsı hilâl-ebürsı (26a)

Ebkâr-ı Efkâr:

Görinüp gine **Çerkesi Rûsı**

Mâh-rünüj hilâl-i ebrûsı (Özyıldırım 2017: 347)

Şükûfezâr:

Dik-i sihr-ile gine yek-pâre
Fitneler kaynadup o sehâre (14a)

Ebkâr-ı Efkâr:

Bügü çölmekleriyle ser-tâ-ser
Fitneler kaynadur cihânda bular (Özyıldırım 2017: 354)

Şükûfezâr:

Ana bacı o başlar tâcı
Pâdişehler esir ü **muhtâcı** (24b)

Ebkâr-ı Efkâr:

Ana bacı o başlar tâcı
Ki dil ü cândır iki **muhtâcı** (Özyıldırım 2017: 411)

Şükûfezâr:

Dir ki ey şâh-ı mâh-rû bu nedür
Vayli vayli abu abu bu nedür (14a)

Ebkâr-ı Efkâr:

Ana bacı hemân dem ağlayurak
Vâyli vâyli abu abu diyürek (Özyıldırım 2017: 415)

Bu örneklerden yola çıkarak elimizdeki eserin Fikrî Çelebi'ye ait olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Fikrî, iki eserinin mesnevisinin münacat kısımlarında benzer bir üslup kullanmış ve aynı beyitlere mükerreren yer vermiştir. Devam eden kısımlarda da yine örneklerde gösterildiği gibi bir takım ifade, söz kalıbı, dize vb. tekrarlar göze çarpmaktadır. Giriş kısmındaki tekrar eden beyitleri esere, *Ebkâr-ı Efkâr*'dan seçerek müstensihin eklemiş olabileceği de bir ihtimaldir. Ama bu dahi iki eserin sahibinin aynı olduğunu destekler bir düşüncedir. Bu benzerlikler göz önüne alındığında Fikrî'nin bu iki mesnevisini birbirine yakın zamanlarda kaleme aldığı görüşü de akıllara gelmektedir.

1.2. Eserin İsmi Meselesi

Yazmanın 1a ve 1b sayfalarındaki yukarıda zikredilen kayıtlar ve yine 1a sayfasındaki temellük kaydı eserin isminin *Şükûfezâr* olduğunu ilan etmektedir. Ancak bu hususta da verilen bilgilerin yanlış olabileceği hesaba katılmalıdır. Baş kahramanı Behram olan mesnevinin aslında şairin kaynaklarda adı geçen *Behrâm u Zühre*, *Hurşîd ü Mihr*, *Hurşîd ü Nâhid* isimli eserlerinden biri olup sehven “*Şükûfezâr*” şeklinde kaydedilmiş olma ihtimali de düşünülebilir.

Eserden bahseden üç kaynak olan *Meşâ'irü's-Şu'arâ* (Kılıç 2018: 529), *Künhü'l-Ahbâr* (İsen 2017: 190) ve *Osmanlı Müellifleri*'nde (Saraç 2017: 442) eserin adından başka hiçbir bilgi verilmediği için herhangi bir çıkarım yapma şansımız yoktur. Ancak Âşık Çelebi'nin *Behram u Zühre*'nin hezec bahrinde yazıldığını söylemesi (Kılıç 2018: 529); *Hurşîd ü Mihr*'in bir tercüme ve *Hurşîd ü Nâhid*'in de *Hurşîd ü Mihr* ile aynı eser olma ihtimalleri (Özyıldırım 2017: 53-54), hafif bahrinde yazılmış ve özgün öğeler içeren bu mesnevinin *Şükûfezâr* olduğu görüşü üzerine yoğunlaşmamıza vesile olmaktadır.

Hikâyedeki kahramanlara verilen isimler de bu görüşü desteklemektedir. Baş kahramanlardan padişah ve genç hatununun ismi Zaymeran⁴ ve Gülrîz'dir. Kahramanlarının isimleri çiçeklerden mülhem olan bu mesnevinin *Şükûfezâr* olması kuvvetle muhtemeldir. Buradan yola çıkarak eserin eksik kısımlarında kalıp tanışma şansı bulamadığımız bazı kahramanların isimlerinin de çiçeklerden yola çıkarak verilmiş olacağı düşünülebilir.

⁴ Fesleğen. (Hüseyin Remzî 1305: 783).

2. Şükûfezâr'ın Özeti⁵

Bahsedildiği üzere yazmanın başında ve sonunda hacmi tespit edilemeyen eksiklikler bulunmaktadır. 1b sayfasında bir münacat ile esere giriş yapılmış; ancak eksik sayfalardan dolayı bu kısmın yalnızca on dört beyti elimize ulaşmıştır. Münacat kısmı ne kadar devam ediyor; giriş bölümünde tevhid, tahmid, naat, methiye gibi kısımlar da mevcut mu; en önemlisi de sebep-i telif kısmında eser ve yazar hakkında bilgilerin mahiyeti nedir? Bu soruların cevaplarını vermek maalesef mümkün değildir. Yazmanın son kısmının günümüze ulaşmamış olması eseri yarıda bırakmış, bu da bizi hikâyenin nasıl sonlandığını öğrenmekten ve hatime bölümünde eserle ilgili verilmiş olması muhtemel kıymetli bilgilere ulaşmaktan mahrum kılmıştır.

Eserin giriş bölümüne dair elimizdeki tek kısım olan münacatın on dört beyti iki yönden önem arz etmektedir. Birincisi bu kısımdaki dizelerden bazılarının müellifin elde olan tek eseri *Ebkâr-ı Efkâr*'ın münacat kısmında aynen yer almasıdır. Eserin Fikrî'ye aidiyeti konusunda bize önemli veriler sunan bu hususa yukarıda değinmiştik. İkinci yön ise Fikrî'nin münacatı yazarken Sinan Paşa'nın *Tazarru-nâmesi*'nden -aynı ifadeleri kullanacak kadar- etkilenmesidir, diyebiliriz. Aşağıda karşılıklı verilen dizelerde, Fikrî'nin *Tazarru-nâme*'den birebir yahut bir iki farklı kelime tercihi ile alıntı yaptığı görülmektedir:

Fikrî:

Ey güşâyende-i hızâne-i kevn

Naş-bend-i nigâr-ḥâne-i kevn (1b)

Sinan Paşa:

Ey güşâyende-i hazâyin-i cûd

Naş-peyvend-i kârgâh-i sücûd (Tulum 2014: 277)

Fikrî:

Meş'al-efrûz-ı âftâb-ı felek (1b)

Sinan Paşa:

Maş'ale-efrûz-i revâk-i sipihr (Tulum 2014: 59)

Fikrî:

Âferîniş rakam-keşîdençdür

Senden ayruğı âferîdençdür (1b)

Sinan Paşa:

Âferîniş rakam-keşîdendir

Her ki gayrındır âferîdendir (Tulum 2014: 279)

Tazarru-nâme ve *Ebkâr-ı Efkâr*'dan izler taşıyan, sadece on dört beytine ulaşabildiğimiz münacat ile birlikte mesnevinin giriş bölümü 1b sayfasının sonunda yarıda kalmaktadır. 2a sayfasında, eksiklik nedeniyle başlangıcını bilemediğimiz konunun işlendiği bölüme giriş yapmaktayız. Ancak aşağıda hikâyenin gelişme biçiminden anlaşılacağı üzere eksik sayfalar yüzünden giriş bölümünün çoğu ulaşmamış olsa da ana hikâyenin yalnızca başları etkilenmiştir, diyebiliriz. Yine de bu kısımlarda kahramanların, zaman ve mekanın okuyucuya tanıtılma ihtimalinin olduğu düşünüldüğünde eksikliğin hikâyeye tesiri anlaşılacaktır. Küçük bir misal vermek gerekirse ana kahramanlardan olan Mihribân'ın ismi ve evsafı, kayıp olan bu kısımda büyük ihtimalle anılmış olmalıdır. Elimize ulaşan yazmada onun ismiyle ilk defa ancak 20a sayfasında, 564. beyitte karşılaşırız ve kalan kısımda baş kahramanın maşukası olması ve köle olarak satılması dışında köken hikâyesi ile ilgili bir bilgiye ulaşamıyoruz.

Eksik sayfalar nedeniyle hikâyeye bir babanın oğlunu derdest etme sahnesi üzerinden giriş yapıyoruz. Sahnede baba bir yandan acı çekip ağlamakta bir yandan sukutuhayal ve bundan doğan öfke gibi duygular eşliğinde oğlunun ellerini bağlamaktadır. İlerleyen beyitlerde bu vaziyetin babanın oğlunu üvey annesi ile uygunsuz vaziyette yakalamasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Ancak oğlun suçsuz olduğu ve haksızlığa uğradığı yine daha sonra ortaya çıkacaktır. Asıl suçlu olan üvey annenin de kışkırtmaları ile baba, oğul hakkında hükmünü vermiştir:

⁵ Eserin tam ve tekml nüshalarının bulunması ihtimali düşünülerek eksik olan metnin neşri yapılmayıp sadece mesneviyi özetleme yoluna gidilmiştir. Şairin dil ve üslubu ile eserin anlam çerçevesini aksettirebilmek adına, çalışmanın hacmi imkân sağladıkça geniş beyit örnekleri verilmiştir.

- 15⁶ Gözi nûrın çü böyle gördi gözi
Düşdi yire kelâş urdı yüzi
16 Nâle vü zâra kalmadı mededi
Bir kez âh etdi didi yâ veledi
17 Ol kıanâre köpegi kıazlık atı
Baķuben ol gazâla iti iti
18 Şiddet-i şavt birle hiddetle
Acı sözlerle ekşi şuratla
19 Dedi ey bî-ħaķıķat ü bî-rahm
Cân-ı şîrînime nedir bu zaħm
20 N'eyledi saņa bilmezin bilsem
Cânımıñ pâresi ciger-küşem
21 Diyüben ellerini bağlar-ıdı
Nev-civân hayret-ile ağlar-ıdı
22 'Avratı ol selîta mel'üne
Der-idi ol la'ın [ü] mecnüne
23 Bunu eyle ħaķâret-ile kıatıl
Dürlü dürlü siyâset-ile kıatıl (2a)

Bu beyitlerin hemen akabinde oğul "mirza" olarak anılmaktadır. Hikâyenin genelinde de ondan bahsedilirken "şehzade" ve "mirza" ünvanları tercih edilmiştir. Bu durumda babanın bir padişah olduğu tahmin edilebilir. Hikâyenin padişah, şehzade ve üvey anne arasında vuku bulan tatsız bir hadiseden neşet ettiğini söylemek mümkündür. Ancak padişah ve üvey anneden ayrıntılı bir şekilde bahsedilmesi muhtemel kısımların eksik olması ve yazmanın elimizde olan diğer kısımlarında kendilerinden bir daha söz edilememesi sebebiyle mesnevinin çok önemli iki kahramanı hakkında, isimleri de dahil neredeyse hiçbir bilgiye sahip değiliz. Yine de baba karakteri hakkında elimizdeki tek bilgi olan padişah olma hususu hikâyenin devamına da uygun düşmektedir. Çünkü hadise kısa süre içerisinde halka yayılmıştır. Bu kadar hızlı duyulan bir vakanın, halkın sürekli nazarıdikkatinde olan sarayda gerçekteşmiş olması hikâye ile örtüşmektedir.

Olayın devamında babalık içgüdülerine rağmen öfkesine hakim olamayan padişah gibi halk da hadiseye çok şiddetli tepki verir. Duyan herkes olay yerine hücum eder ve şehzadeye karşı bir linç girişimi başlar. Tekme tokat şehzadeye saldırırlar. Şehzadenin yüzü kan, gözleri yaş içinde kalır. Tokatlarla yetinmeyip kesici aletler olarak canına kastederler. Sonunda ise idam etmek üzere gözlerini bağlarlar:

- 24 Buldı efvâhdan bu kışşa şuyû'
Eylediler ziyâde nice fûrû'
25 Geldi cîrân maħall-i ğavĝâya
Şehrûñ ehli nice kıamu temâşâya
26 Mîr-zânuñ aķar gözi yaşı
Bađrınıñ başı ol gözün yaşı (2a)
...
30 Ağlayup yüzün ursa ayađına
Yüz řabanca gelürdi yañađına
31 Oldı pür-ħün 'ızarı lâle gibi
Ķařarât-ı sirişki jâle gibi
32 Ele tiđ aldı kimi kimi teber
Ķaraż ol nev-civânı kıatıl ideler
33 Her yaņadan çün oldı hedm ü hücum
Zâlimîn arasında ol maźlüm
34 Çökdi řutup Cenâb-ı Ķaķķ'a yüzün
Bađladılar hemân-dem iki gözün (2b)

⁶ Beyit numaraları yazmadaki ilk beyitten itibaren sıralanarak verilmiştir.

Cellat -açıkça belirtilmediyse de büyük ihtimalle padişahın emri ile- gelir ve şehzadeyi idam etmek üzere vaziyet alır. Sonunun geldiğini anlayan şehzade bir ah çekip Allah'tan yardım ister. Bu kargaşa esnasında, ufukta tam teçhizatlı bir gemi belirir. Gemi bir ticaret gemisidir ve varlık peşinde koşan tüccarlarla doludur. Hepsi birden gemiden inip karaya ayak basınca ortalık mahşer yerine döner. Bu ticaret ahalisinin içinde Ahteriyye ülkesinden, şehzadenin talihini ve dolayısıyla hikâyenin seyrini değiştirecek olan bir tüccar vardır:

- 36 Geldi cellâd-ı pörsük-i bed-ḥâh
Mûy-ı jülidesi çü peşm-i siyâh
37 Mühre-i gerdenine eyledi el
Bildi şeh-zâde kim erişdi ecel
38 Derd-ile cân u dilden eyledi âh
İstiğâseyle didi yâ Allâh
39 Bu yaña ol kilâb ğavġâda
Bir ũonanma belürdi deryâda
40 Ehl-i ũonanma cümle sevdâger
Mâl sevdâsına yilür erler
41 İrûben iskelâya keştibân
İskele urdı bir kenâra hemân
42 Çıkdılar çün sefineden taşra
İrdiler şanki sâha-i haşre
43 Halk olup halka halka bir nice kat
Olmuş ol ara 'arşa-i 'araşât
44 Aḫteriyye ilinden anda meger
Var-ıdı bir 'azîm sevdâger (2b)

Tüccar yaşanan arbedenin ve hazırlanan idam sehpasının aslını öğrenmek için celladı bulur. Cellat şehzadeyi ahir zaman fitnessi olarak niteler ve kendi arzuları uğruna padişaha ettiklerini anlatır. Tüccar buna inanmamış görünür ve cellada oğlanı satın almak için teklif yapar. Sonunda beş bin altına anlaşılır ve şehzade tüccar ile birlikte Ahteriyye'ye gider:

- 45 Çün bu ğavġâ vü keşreti gördi
Pörsük-i la'neti bulup şordı
46 Didi aşlı nedir bu ğavġānuḫ
Yâ siyâsetde olan oġlanuḫ
47 Didi bu âfet-i cihân oġlan
Fitne-i âhirü'z-zamân oġlan
48 Raġbetiy-çün katında kendüsinuḫ
Oġlan itdi helâk efendisinüḫ
49 Didi ḥâce behey kelâş paşa
Bu püser bunu itmedi ḥâşâ
50 Biz bu oġlanı katlüder tütalum
Elden almayalum gelüḫ şatalum
51 Beş biḫ altuna ben ḫarîdârın
Görüñüz artuġa ḫarîdârın
52 Ḥâce anı şatun alup ânî
Ḷulı oldı o Yûsuf-ı şânî (3a)

Şehzadenin güzelliği ve asaleti Ahteriyye'de kısa zamanda yayılır ve nihayetinde Ahteriyye şahı Zaymerân'ın kulağına gider. Zaymerân, görünce hayretler içerisinde kaldığı şehzadeyi yanına alır, en güzel kıyafetler ve takılarla bezer, ona gözümün nuru diye seslenir, gözü gibi bakar:

- 55 Düşüp evşâf-ı ḫüsni efvâha
İrişür ġuş-ı ḫâzret-i şâha
56 Zaymerân idi ol şehüḫ adı
Aldı şeh-zâde-i perî-zâdı

- 57 Oldı āşufte-i cemāli anuḡ
Ġarḡa-i ḡayret-i kemāli anuḡ
58 Görđi kim rūḡ-ı maḡz idi o beden
Perde-i çeşmin itđi pīrāhen
59 Ḥüsrevāne ḡabā keyāne kemer
Tāc-ı la'lin çün gül-i aḡmer
60 Verüp ol gül budaḡın eyledi zeyn
İtdi adın zebānda ḡurreti 'ayn
61 Ḳatup āb-ı ḡayāta ḡand u nebāt
İçirür aḡa ol ḡuceste-şifāt (3a-3b)

Böyle iyi huylu bir şahın himayesi altında şehzadenin bahtı dönmüş görünmektedir. Ancak kendi ülkesinde yaşadıklarına benzer talihsizlikler burada da başına gelmek üzeredir. Şahın Gülrîz isimli bir zevcesi vardır. Fikrî tarafından fitneci ve hilekar yönleriyle tavsif edilen Gülrîz, şehzadeyi görür görmez ona kapılır:

- 67 Žaymerān'ıḡ nigārı ol ḡarrā
Bir gül-i žaymerān-idi ḡüyā
68 Sünbülü müşḡ ü pāş u 'anber-i tīz
La'li gevhher-feşān adı Gülrîz (3b)
...
73 Görđi ḡüsnin o māh-ı tābānuḡ
Ya'nī Behrām'ıḡ āfet-i cānuḡ
74 Oldı ol dil-rübā-yı cān-perver
Cān u dilden rubūde-i dil-ber (3b-4a)

Bu arada eksik kısımlar dışında şehzadenin adı ilk defa zikredilir. Şah, adının Behram olduğunu öğrendiğimiz şehzadeyi bir iş için harem dairesine gönderir. Gülrîz ayaḡına kadar gelen fırsatı ganimet bilip oyunlarla Behram'a yanaşmaya çalışır, aşkını itiraf eder ve ondan murat diler. Şehzade ise bu teklifi geri çevirip Gülrîz'i savuşturur:

- 75 Bir ḡuşūşa o māḡı şāhenşāh
Ḥarem-i ḡāşşa gönderür nā-gāh
76 Çekdi Gülrîz ola gül-i alı
Al-ıla ḡalvete bulup ḡālī
77 Şalınup zülfi gibi gerdenine
Sürđi yüzün ḡüline ḡülşenine
78 Didi ey āftāb-ı tābānım
Yāreme çāre derde dermānım
79 Luḡf ḡıl vaslıḡ-ıla şād eyle
Nā-murād itme ber-murād eyle
...
82 Didi şeh-zāde aḡa olmaz ol
Yoḡdur ol didüḡün ḡuşūşa ḡuşül
83 Eyleme gel bu emri ben ḡuluḡa
Boyu serv-i revān yüri yoluḡa (4a)

Bu hadiseden sonra Behram, Zaymerān'ın yanına geri dönüp vazifesine devam eder ve anlaşılan o ki başına gelenlerden ona söz etmez. Şaha göz aydınlığı, sevinç kaynağı olan şehzade, Gülrîz için bir iç yangını olur. Aşkına karşılık bulamayan kadın kan ağlayıp erimeye, sararıp solmaya başlar:

- 85 Ḳā'im olup ḡuzūr-ı ḡazretde
Ber-devām oldı gine ḡidmetde
86 Žaymerān bildi anı dīdeye nūr
Dil-i ḡam-dīdesine zevḡ u sürür
87 Ḥaste Gülrîz'ün imdi derdini gör
Dem-i germiyle āh-ı serdini gör

- ...
- 91 Mû miyânı olup hayâlî müdâm
Döndi ol mâh-rû hilâle tamâm
- 92 Za'ferânzâra döndi gülzârı
Kaldı bî-nûr u şoldı gül-nârı (4a-4b)

Gülrîz'in içindeki aşk acısı zamanla intikam duygusuna dönüşür. Hile yoluyla Behram'ın canını acıtmak ister. Bu amaçla Mestâne ismindeki cariye ile işbirliği yapar. Mestâne, Zaymerân'ın sakisidir, şarap mahzeninden sorumludur. Şahın her türlü meşrubatını o hazırlar. Bir gün şah şarap istediğinde, Gülrîz ile bir olup içine zehir kattıkları kadehi sunması için Behram'a verirler. Behram da her şeyden habersiz vazifesini yerine getirir. Şah tam şarabı içecekken Gülrîz feryat figan ona durmasını, oğlanın şaraba zehir kattığını söyler:

- 95 Ya'nî Gülrîz başladı renege
Ala vü güne güne nirenege
- 96 Adı Mestâne var-ıdı bir dâh
Anuñ-idi şarâb-hâne-i şâh
- ...
- 99 Bir gün ol iki bed-likâ vü dü-rû
Şerbet-i şâha katdılar dârû
- 100 Geldi şeh-zâdeye ol cânâne
Verdi ol câm-ı nâbı Mestâne
- 101 Aldı cüllâbı ol lebi nüşîn
Zaymerân' uñ eline virdi hemîn
- 102 Didi Gülrîz şatma şâhım dâd
Püser ender-şarâb zehrî dâd (4b)

Zaymerân, Gülrîz'i duyunca hemen durur ve kadehi Behram'a uzatıp onun içmesini emreder. Gazaba gelen şah oğlana hakaretler, beddualar etmeye başlar. Böyle bir işe niye kalkıştığını sorar. Behram ise ağlamaya başlar, suçlamaları inkar eder:

- 104 Tîz şeh-zâdeye sen iç dedi şâh
İtdi ikrâh oldan istikrâh
- 105 Ol harâretle olup âteş-tâb
Aña idüp 'itâb bula hîtâb
- 106 Dedi ey bed-nijâd u bed-hilkât
Bire hey bed-huşâl u bed-haşlet
- ...
- 110 Baña anı getürüp iç diyesin
Ben saña iç diyem sen içmeyesin
- 111 Maħmeli bu kim eylediñ kaşdı
Reg-i cânımdan itmege faşdı
- 112 Neyleyem saña bire hîz oğlan
Bire hey hîz ü bî-temîz oğlan
- ...
- 117 Zaymerân eyleyüp 'itâb u 'ikâb
Çünkü şeh-zâdeden diledi cevâb
- 118 Didi şeh-zâde ağlayup hâşâ
Anı ben kuluñ itmedi hâşâ (5a)

Behram ne kadar dil dökse de Zaymerân'a tesir etmez. Sonunda şah bir cellat çağırır. Cellat gelip şehzadeyi yakalar, ellerini arkadan bağlar, boynuna kement vurup şahın buyruğunu bekler. Padişah dar ağacının hazır edilmesini söyleyip ölüm fermanını verir. Desturu alan cellat, şehzadeyi dövüp sürükleyerek idam sehpasına doğru götürür:

- 125 Gördi şeh-zâde bâver itmez şâh
Kıanlu yaş dökdi didi ya Allâh

- 126 Şeh urup na'ra eyledi feryād
Didi birine bire bir cellād
...
- 130 Ketfine ellerini bend itdi
Kākūlin boynına kemend itdi
- 131 Emr ü fermān nedir didi şordı
Pādişāhum buyur didi tırdı
- 132 Didi şeh kim ili haberdār it
Dāra ilet bu hīzi ber-dār it
- 133 Deḡdi ruḡşat o zālīm-i şoma
Yapısup şāh-zāde maḡlūma
- 134 Çāk itdi gül-i girībānın
Ḳana ġarḲ eyledi gülistānın
- 135 Yire idüp yüzini āb gibi
Süridi tāb-ı āftāb gibi
- 136 Urdı ruḡsārına t̄abancaları
Yüzi ayında Ḳaldı niceleri (5b-6a)

İdam sehpaı kurulus, etraf yine mahşer yerine döner. Ancak bu sefer halk şehzadenin tarafındadır, onun haksızlığa uğradığını düşünür. Herkes ağlayıp inleyerek bir çare beklerken tam bu esnada saraydan bir haber gelir. Oğlanın asılmayıp saraya geri getirilmesi emrolunur. Halk bu haberi duyunca sevincinden ağlamaya başlar. Öyle ki cellat bile onlara katılır. Behram saraya geri götürülünce Zaymerān hakaretlerine kaldığı yerden devam eder. Onu evlat bildiğinden, bütün imkânları hiç eksik etmeden kendisine sunduğundan dem vurup bu işi niye işlediğini tekrar sorar. Şehzade bu sefer kendini savunur. Asıl kötü niyetlinin Gülrîz olduğunu, nefisine hakim olup kendisinin ona uymadığını, eğer uysa her şeyin çok farklı olacağını söyler:

- 139 Başını t̄aşa döğmede eller
Zaymerān Şāh'a söğmede diller
- 140 İtdi eḡġān ḡalāyık-ı nāsūt
Oldı giryān melāyik-i melekūt
...
- 144 Çün nesīm-i şabā vü şubḡ-ı seḡer
İrdi bir peyk böyle virdi ḡaber
- 145 Didi oġlanı itmeḡüz ber-dār
Taleb eyledi ḡazret-i ḡünkār
- 146 Ḳopdı bir nev'a nāle vü feryād
İl-ile bile ağladı cellād (6a)
- ...
- 151 Zaymerān ol la'īn-i bī-şefḲat
İtmedi raḡm gelmedi re'fet
- 152 Başladı ol köpükli dīvāne
Söylemege yabane yabane (6b)
- ...
- 165 Bende rām olsa mıydı Gülrîz'e
Ol yüzi gül nesīm-i gül-bīze
- 166 Saḡa bu taḡt u t̄ac u bāc-ı ḡarāc
Ḳalmaz-ıdı Ḳo ġafleti gözüḡ aç
...
- 168 Keff-i nefis eyleyüp hemān şāḡā
Uymadum ol nefiseye ḡāşā (7a)

Fitne rüzgarlarıyla altüst olmuş Zâymerān olan biteni anlayınca yıkılıp duvardaki bir resim misali hareketsiz kalır. Bir yandan hayal kırıklığı yaşar bir yandan da başına gelenlerin dillerden dillere dolaşacağını düşünerek bundan utanç

duyar. Etrafındaki vezirler şahın bu vaziyetini anlarlar. İçlerinden en bilgini olduğu anlaşılan Âkil isimli vezir şaha yönelip bu sıkıntılı durum ile ilgili nasihatte bulunur. İşleri etraflıca düşünmenin ve sıkıntılara tahammül etmenin yapılacak en iyi şey olduğunu söyler. Şahın bu ızdıraplı halini hafifletmek için ona, başına gelenler ile alakalı bir hikâye anlatmaya başlar. Bu, askerleriyle birlikte avlanmaya çıkmış İranlı bir şahın hikâyesidir. Şah, askerleriyle av avlar, kuş kuşlar. Daha sonra gözüne bir geyik kestirir. Ancak şahın bilmediği bir şey vardır. Bu aslında geyik postuna sarılıp yatan bir ihtiyardır. Geçimini sağlamak için çalı çırpı toplayan bu ihtiyar istirahat etmek üzere posta sarılıp uyumaktadır. Bulduğu yerde bunun ayırımına varamayan şah, geyik sandığı ihtiyarı vurup öldürür. Hemen bir ata atlayarak başarısını tasdik için avının yanına gider. Ancak karşılaştığı manzara karşısında hayrete düşer. Yaptığından ne kadar pişman olsa da iş işten geçmiştir. Âkil bu kıssadan hisse çıkararak Zaymerân'a düşünmeden hareket etmemesi gerektiğini öğütler:

- 171 Şâh-ı bî-'âkl u dîn ol mecnûn
Fitne-i rûzgâr ile meftûn
- 172 Anlayup nice olduğın esrâr
Bayılup kaldı naqş-ı ber-dîvâr
...
- 174 Vüzerâ anlayup hacâletini
Tuydılar gayret-ile hayretini
- 175 Tırdı 'Âkil Vezîr yirinden
Didi şâha teveccüh eyleyüben
- 176 Cümlesinden te'emmül it yegdür
Ağır ol gel taḥammül it yegdür
- 177 Mülk-i İrân'da var-ıdı bir şâh
Ol kamer-kevkebe felek-ḥargâh
- 178 Oldılar idüp ârzü-yı şikâr
Ḥaylî çâbü-k-süvârlar-ıla süvâr (7a)
...
- 183 Anda bir pîr-i ḥârken var-ıdı
Çalı taşırđı şehre şatar-ıdı
- 184 Bir geyik postını geyüp nâ-gâh
Yatmış ol günü kara baḥtı siyâh
...
- 186 Şâh çünkim yatur geyik görmüş
Top tolu eylemiş bir oḡ urmuş
- 187 Tâ-be-pîr işlemiş hemân ol tîr
Postı virmiş bu kerre pîr-i fakîr
...
- 191 Bir geyik postın arḳaya almış
Ġarḳa-i ḥâk ü ḥûn olup ḳalmış
- 193 Gel gör imdi hacâlet-i şâhı
Güne güne kelâm-ı efvâhı
- 194 Tevbeler itdi ḳıldı istiġfâr
Bî-te'emmül taḥammül itmeye kâr
- 195 Yok vukûfuş şehâ idüp ihmâl
Ḳıl tevâḳḳuf olunca vâḳıf-ı ḥâl (7b-8a)

Zaymerân olayların verdiği sersemlikle sarayına döner. Bir emir eri gönderip Behram'ı hapsedtirir. Oğlanın hâlâ hayatta olduğunu anlayan Gülrîz öfke ile yanıp tutuşmaya başlar. Hemen şahın yanına gider, yalvarıp yakarak türlü hile ve fasit sözlerle onu fitneye düşürmek ister. Behram'ı öldürmesi için onu ikna etmeyi amaçlar. Bunun için daha önce yaptığı gibi yine iftira ve hakaretlerle şehzadeyi itibarsızlaştırma yoluna gider. Onun aslı bozuk bir can düşmanı olduğunu, yılanın başının küçükken ezilmesi gerektiği söyler. "Ya onu ya beni öldür" diyerek duygu sömürsü yapar. Vezirlerin ve halkın dediklerine kulak asmaması, her söze inanmaması gerektiğinden dem vurur. Bilgin kişinin lafa

aldanmayacağı; timsahın oltaya, hüma kuşunun serçe tuzağına yakalanmayacağı gibi şahın nefesine dokunacak sözler sarf eder. Şahu bu işten çeviren vezir Âkil'i de hedef tahtasına koyar. Onun akıllı bir vezir olmadığını söyler. Kendisinde gözü olduğunu söyleyip iftira atar. Bunca yalan ve iftira söz karşısında şahın akli iyiden iyiye karışmıştır.

- 197 H̄ayret-ile sarāya oldı revān
Çünki h̄alvet-serāya irdi hemān
- 198 H̄ādım irsāl eyleyüp ānī
Didi h̄abs eylesünler oğlanı
- 199 Ol gül-i kaḥbe ya'nī ol Gülrīz
H̄iddet-ile olup çü âteş-i tīz
- 200 Gülşeni verd-i âteşin t̄oldı
Lebi bir la'l-i âteşin oldı
- ...
- 206 Didi zār-ile pā[di]şāhım hey
Çün vücūdum katıuḡda leysen şey
- 207 Beni ḡurbānlar olduḡım öldür
Görme çirkin yüzüm helāk ide gör (8a)
- ...
- 212 Yāḡūd öldür o müdbir oğlanı
Düşmen-i cān durur çün ol cānī
- 213 Ḳoma yanıuḡda bed-aşl-ı merdüm
Āsitānuḡda besleme kej-düm
- ...
- 216 Bed olan cāh görse bedter olur
Mār kuvvet bulursa ejder olur (8b)
- ...
- 225 Hāy her sözi vāḡi'ī şanma
Gele lāf u güzāfa aldanma
- 226 Lāfa aldanmaz ādem-i ferheng
Dām-ı māhī ider mi şāyd-ı niheng
- ...
- 230 'Āḡil'ün kim vezīr-i 'āḡil degil
Şöyle ma'lūmuḡ ola el-hāşıl
- 231 Ṭama'ı var durur anuḡ bende
Rām olaydım eger aḡa ben de
- 232 Saḡa bu taḡt u tāc ḡalmaz idi
Daḡı bāc u ḡarāc ḡalmaz idi
- ...
- 236 Meded öldür meded emān virme
Daḡı gün görmesün zamān virme
- 237 Şāh-ı mecnūnı mekr-ile 'avrat
İtdi müstaḡraḡ-ı yem-i ḡayret (9a)

Gülrīz'in fitnelerinden sonra Zaymerān yine Bahram'a karşı kin dolmaya başlar. Hemen meclisini tekrar toplayıp vezirleri karşısına alır. Şahın gazabından çekinen vezirler dil değiştirip Gülrīz'i savunma yoluna giderler. Ancak Âkil onlara katılmayıp ileri çıkar, kendini gösterir. Bir önceki kıssadan hisse almadığı görülen Zaymerān'a bu sefer başka bir hikāye anlatmaya başlar. Bu, padişahın başına gelenler ile yakından alakalı, İran'ın meşhur şahı Keykavus, oğlu Siyavuş ve üvey anne arasında geçen bir hikāyedir. Âkil, muhtemelen şahın bu hikāyeden ibret alacağını umarak anlatmaya başlar:

- 247 Yatduḡı yirde eyleyüp gine
Tīḡ-i kīni bilirdi miskīne (9b)
- ...

- 253 Geçüp evreng-i hüsrevânesine
Oturup menzil-i keyânesine
254 Geldi erkân-ı saltanat bir bir
Câlis oldu mecâlise bir yir
...
262 Anı Gülrîz itmedi hâşâ
Anı ol eylemek olur mı ola
263 Baş götürdi hemân hüceste vezîr
Didi ey pâdişâh-ı kişvergîr
264 Keylerüñ ser-firâzı Keykâvus
Şâhib-i taht u tâc u râyet ü kûs
265 Didi oğlanuğu Siyāvūş'a
Ey gül-i bâğ dil-i ciger-kûşe (10a)

Eserin ana hikâyesine bu noktada bir ara verilmiş olur. Yaklaşık yüz beyit boyunca baş kahramanı Siyavuş olan; ancak ana konuyla birebir örtüşen yeni bir hikâye Âkil'in ağzından anlatılır. *Şehnâme*'nin de önemli bir parçası olan bu hikâye, babası İran'ın büyük hükümdarlarından Keykavus olan Siyavuş'un yetişmek için gittiği Zaloğlu Rüstem'in yanından dönmesi ile başlar.⁷ Yiğitliğin bütün inceliklerini talim eden Siyavuş babasının yanında vazifeye getirilir. Bu vaziyeti kutlamak için davullarla zurnalarla, güreşlerin yapıldığı, kılıçların vuruştığı, okların yarıştığı bir şenlik düzenlenir. Siyavuş için ejder nefesli, gümüş nallı, demir toynaklı bir at hazır ederler. O da bu ata binip ne kadar hüneri varsa gösterir:

- 266 Seni gördüm kavî tüvângersin
Merd-i tünd ü yel-i dil-âversin
267 Eyledim çünkü böyledür hâlün
Seni şakirdi Rüstem-i Zâl'ün
268 Saña erlik tarîkin öğretti
Pehluvân-ı salâh [u] şûr itdi
...
271 Didi şeh-zâde-i hümâ-himmet
Başımız üzre idelim hîdmet
272 İrte çalındı emr idüp Kāvûs
Kerrenâ surnâ naqâre vü kûs (10b)
...
280 Çekdiler bir neheng-i ejder-dem
Tevsen-i sîm-na'l ü âhen-süm
281 Aña oldu süvâr ol ser-keş
Issıdı âsmâna yandı güneş
282 Hey neler etmedi ne eylemedi
Yâ neler dimedi ne söylemedi (10b-11a)

Siyavuş'un atla, okla, kılıçla, mızrakla, teberle ve daha çeşitli savaş aletleriyle göstermiş olduğu maharetler uzun uzadıya, süslü bir şekilde anlatılır. Siyavuş, Rüstem'in yanındayken Keykavus, Çin diyarından Sevdave isimli bir güzelle evlenmiştir. Kendine has çardağına yaptırdığı penceresinden Siyavuş'u seyredenler arasında o da vardır. Sevdave Siyavuş'un güzelliğine ve yiğitliğine hayran kalır. Şenlik bitip herkes evine döndükten sonra bile kendini onu düşünmekten alıkoymamaz. Zihninde ve gönlünde sürekli Siyavuş vardır. Onu görebilmek uğruna Keykavus'u kandırma yoluna gider. "Siyavuş bu hanenin evladıdır, ben onun anası yerineyim, bu oğlan niçin ana babasını görmeye gelmez?" gibi laflarla Keykavus'u yönlendirir. Şah, Sevdave'nin ona söylediği sözlerin aynısı ile oğlunu hareme çağırır. Siyavuş da bu davete icabet eder:

- 296 Şâh-zâde o merd-i bebr-efgen
Rüstem-i Zâl hîdmetinde iken

⁷ Hikâyenin *Şehnâme*'deki aslı için bk. Firdevsî 2009: 410-428.

- 297 Bir nigâr aldı Çin ilinden şâh
Cismi aķ çeşmi ala zülfi siyâh
298 Adı Sevdâve bir nigâr-idi ol
Lâle-ruhsâr ü gül-‘izâr idi ol
299 Bir revâķ-ı zümürrüdüne meger
Manzara açup ol kamer-manzar
300 Seyr ider cilvesin Siyāvüş’uñ
Ol yel-i pür-ħurüş ü pür-cüşuñ
301 Olup ol dil-rubâ rubüde hemân
Ķodı yolına cân o serv-i revân
302 Oldı efkâr-ı ‘aşķ-ıla efgâr
Ârzü-yı vişâle düşdi nigâr
...
306 Ne için gelmez oğul anasına
Şâhib-i hâne kendü hânesine
307 Şâh Kāvüs Şeh Siyāvüş’a
Didi ey cânâ cân ciger-küşe
308 Hep senüñ ħân mân u hâne senüñ
Hey ciger-küşe ata ana senüñ
309 Gele ħalvet-serâyı seyr eyle
Hele ħalvet-serâyı seyr eyle
310 Şâh-zâde o şâh-ı meh-‘al’at
İtdi ehl-i derün-ile ülfet (11b)

Siyavuş hareme gelince Sevdave, şehzadeyi göz ucuyla izlemeye, ona dudak altından gülücükler göndermeye başlar. Ancak bu işvelerine bir karşılık bulamaz ve tıpkı Gülrîz gibi hile yoluna gitmeye karar verir. Şehzadeye aşkını ilan edince onun sersemleyip ne yapacağını bilmeden yahut da öfkelenip kendisini reddedeceğini tahmin ettiği için türlü türlü güzel sözler sarf ederek Siyavuş’un başını döndürmeye çalışır. Sonunda tam da Sevdave’nin istediği gibi olur ve şehzade analığını iterek onu geri çevirir. Yere düşüp incinen Sevdave fırsatı ganimet bilerek bağırıp çağırmaya, şahtan yardım istemeye başlar. Keykavus gelip oğluyla analığının bu vaziyetini görür. Sevdave hemen iftiralara başlayıp Siyavuş’un namusuna kastettiğini ima eder. Şah öfkeden deliye döner, hemen bir cellat çağırır. Olayı duyan vezirler müdahale etmek ister. Şehzadenin bu işleri işlemeyeceğini, Sevdave sevdasında olmadığını söylerler:

- 313 Ħareme geldügince şeh-zâde
Nâzlar-ile o serv-i âzâde
314 Küşe-i çeşm-ile olup nazarı
Zîr-i leb ide gördi ħandeleri
315 Ol gül-i ħande-rüy bulmadı yüz
Ħile yüzini tıtdı ol yüzüz (12a)
...
327 Nâr-ı ‘aşķuñla ħapķara yandum
Düd-ı âhumla göge boyandum
328 İti virdi o serv-i şeh-zâde
Sâyeveş düşdi yire üftâde
329 İtdi bu kerre nâliş ü feryâd
Didi hey dâd pâdişâhum dâd
330 İşidüp şâh ħaşra dâhil olur
Oğlunu ögey anasıyla bulur
331 Tırmalanmuş ‘izârı mâh gibi
Şapşarı her birisi kâh gibi
332 Beni oğluñ güciyle tıtdı didi
Baña el-ħâşıl güc itdi didi

- 333 İdüp isnâd aña hıyânetler
Eyledi ol celeb şikâyetler
334 Toldı Kāvūs nâr-ı hiddetle
Na'ra urdı hemân harâretle
335 Bire cellâd deyü haykırdı
Pörsük-i zîşt-rüy onu virdi
336 Kışşaya vâkıf olıcağ vüzerâ
Cümlesi didi hüsrevâ hâşâ
337 Eylemez bu fi'âli şeh-zâde
Ki degül dürür ol bu sevdâda (12b)

Bu esnada yöre halkından olup cezbeli ve keramet sahibi bir derviş olarak tarif edilen Baba Ateş adındaki biri öfkesinden deliye dönmüş bir şekilde meclise gelir. İsmiyle müsemma olan bu adam hemen bir ateş hazırlatılıp Siyavuş ve Sevdave'nin bu ateşe atılmasını şaha tavsiye eder. Vezirler bu teklifi mantıklı bulup destekleyince şah da ister istemez kabul eder. Bunun üzerine dumanı feleğe çıkan, kıvılcımları göğü süsleyen bir ateş hazır edilir. Baba Ateş, Siyavuş'u çağırıp ona ateşe girmesini söyler. O da ilk önce abdest alıp hacet namazı kıldıktan sonra hiçbir endişesi ve korkusu olmadan ateşe doğru yürür. Ardından ise Sevdave gönderilir. Siyavuş ateşe dahil olacağı anda, Siyavuş'un masumiyetini ispat etmek için Baba Ateş'in kerameti ile olsa gerek, ateş bir gül bahçesine döner. Bu vaziyet ile Siyavuş'un suçsuz olduğu anlaşılmıştır. Şehzade Allah'ın emri ile Hz. İbrahim'in ateşi misali bir gül bahçesine dönen ateşten çıkıp şahın yanına gider, elini öper. Böylelikle şehzade itibarına tekrar kavuşur. Sevdave ise ortadan kaybolmuştur.

- 340 Baba Ateş idi anuñ ismi
Hâk bu kim âteş ismi vü resmi
341 Hiddet-ile o merd-i dīvâne
Yanar od oldı irdi dīvâne
342 Didi şâhâ sitize eyleme tiz
Emr kıl eylesünler âteş tiz
343 'Arşı pür eylesün zebâne vü dūd
Gökler olsun sıfâl-ı dūd-âlūd
344 Atuñ ol iki şahsı oda hemân
Ki bulur imtiyâzı nūr u duhân (12b-13a)
...
348 Yandı âteş çekildi çaqdı şerâr
Çarhı zeyn eyledi şerâre-i nâr
...
352 Elini yüzine sürince hemân
Oldı oddan yaña o serv-i revân
353 Oldı dâhîl derüne-i nâra
Şanki bir servi girdi gülzâra
354 Halka emr eyleyüp şeh-i pür-tâb
İtdi Sevdâve'yi dañı bî-tâb
355 Tâze bâğ oldı nâgehân ol nâr
Dūdı sünbül şerâresi gül-nâr
356 Oldı âteş bi-emri Rabbi Celîl
Tâze gülşen nitekim nâr-ı Hâlîl
...
359 Gine şeh-zâde 'izzetin buldı
Gitdi Sevdâve nâ-bedîd oldı (13a-13b)

Vezir Âkil hikâyeyi bitirir. Anlaşılan o ki Zaymerân bu sefer ibret almıştır. Hayal kırıklığı ve çaresizlik içinde hareme yönelir. Gülriz haberi alınca dili tutulmuşa döner. Bu hâl ile yeni bir oyun oynamaya başlar. Karalar bağlayıp matem tutarmış gibi görünür. Ancak asıl amacı bu şekilde şahı iradesi altında tutmaktır. Padişahın dikkatini çekip kendine ram ettikten sonra tekrar kanına girmeye başlar. İçinde buldukları halin nasıl vahim bir hal olduğunu abartılı

şekilde anlatır. Şahın aklını çelmek için Âkil'in hikâyelerine karşılık bu sefer kendisi anlatmaya başlar. Yaklaşık seksen beyit boyunca ana konuya yine ara verip Gülrîz'in hikâyesini dinleriz:

- 363 Zaymerân kaldı şüret-i bî-cân
Hayret-ile derûna oldu revân
- 364 Güş-ı Gülrîz'e irdi çün bu haber
Oldı dem-beste ol gül-i aḡmer
- 365 Gine bir nev'e okıyup dâstân
Bağladı bir uşûle dili tûvân
- 366 Gerçi mâtem yüzün tutup kendi
Karalar geydi kara bağlandı
- 367 Ğaraẓı lik zîb ü zînet idi
Şâha ol vech-ile irâdet itdi (13b)
- ...
- 376 Gine başlar hezâr destâne
Gine oḡur füsûn u efsâne
- 377 Dir ki ey şâh-ı mâh-rû bu nedür
Vayli vayli abu abu bu nedür (14a)
- ...
- 379 Duḡter-i dâver-i Harez meger
Büt-i meh-çehre idi adı Kamer
- 380 Hüb-rûlarda mâh-pâre idi
Mîhr-bân-ı kamer sitâre idi
- 381 Mîr-zâ-yı şeh-i Buḡarâ'nuḡ
Olup âşüftesi o zîbânuḡ (14a)

Gülrîz'in anlattığı hikâye Harez m şahının Kamer adındaki kızı ile Buhara şahının oḡlu arasındaki aşk hakkındadır. Gülrîz'in bunu anlatmadaki amacı akılsız vezirleri dinleyen şahların düştüğü kötü durumları şaha göstermektir. Böylece tıpkı Behram'a yaptığı gibi Âkil'in de şah indinde değerini düşürmek ister. Buhara şehzadesi, babasının isteği doğrultusunda maşukası Kamer'in bir yakını ile nikahlanacağını duyar. Şehzade bu haberle yıkılır, canına kastetmeye kalkar. Babası şah bu vaziyeti görünce çok üzülür. Vezirlerin biri bu sıkıntıyı çözeceğini iddia ederek huzura gelir. Handan isimli hizmetli ile birlikte kendisini Harez m'e elçi olarak göndermesini ister. Vezirin Handan'ı istemesinin sebebi onun çok güler yüzlü ve cana yakın bir hademe olmasıdır. Harez m'e vardıklarında Vezir, Handan'ı şaha hediye eder. Şah da onu kızına hizmetli yapar. Çok sevimli ve şirin olduğu için şahın kızı Kamer, Handan'ı çok sever. Böylelikle ikisi de şahın sarayında mukim olmuş olur.

- 384 Aḡrabâdan bir ulu mîr-zâya
Virüp itmiş nikâhı ol aya (14a)
- ...
- 397 Ey cihânuḡ ḡidiv-i savaḡgeni
Kâşid eyle şeh-i Harez m'e beni
- 398 Bu bahâneyle gönderüp ey şâh
Eyle ḡandân ḡadimi hem-râh
- 399 Baḡa hem-râh eyle ḡandân'ı
İstemem kimseyi hemîn anı (14b)
- ...
- 403 Pişkeşle buluşdı dâverine
Ol da ḡandân'ı virdi duḡterine
- 404 ḡande-rû ḡadım-idi ol ḡandân
Sevdi ḡâyetde ol gül-i ḡandân (15a)

Bir gün şah, ahali ile birlikte avlanmaya gittiğinde vezir ile Handan planlarını uygulamaya başlar. Vezir, Handan'ı damadın yanına gönderir. Handan damada Kamer'in bu gece onu çağırıldığını, vuslat için daha fazla bekleyemeyeceğini söylediğini haber verir. Helalimizi vermemek nedir, diye hesap sormasını istediğini anlatır. Bu yalanlarla bir hoş olan

damat, bir iki kadeh ile de sarhoş olur. Bu halde atına atlayıp hiçbir şeyden haberi olmayan Kamer'in kapısına dayanır. Damadı kapıcı karşılar ve onun bu halini görünce yaptığı işten vazgeçmesi için ikna etmeye çalışır. Fakat damat içkinin de tesiriyle sert tepki verir, bir arbede başlar. Bu esnada ise Handan içeride, Kamer'in yanındadır. Damadı aldatan hizmetli şimdi de kızın aklını çelme peşindedir. Damadın niyetinin kötü olduğunu, kapıcılara eziyetler ettiğini söyleyip Kamer'in gözünü korkutur. Kamer, damat ile görüşmek istemeyince kapıcılar içeri girmekte direten damadı dövmeye başlar. Böyle bir muameleye maruz kalan damat, Kamer'i üç talak ile orada boşar:

- 411 Didi bânü size selâm itdi
Dağı bu nev'-ile kelâm itdi
- 412 Anlaruñ çün helâli olam ben
Ne için dür olam helâlimden
- 413 Bize gelsün bu gece mestâne
Kılsun aqdâmı derde dermâne
- 414 Disün ulaştırıñ nigâra bizi
Ki neden virmemek helâlimizi
- 415 İtdi dâmâd çün bu sözleri güş
Didi qalup taħayyür-ile ne hoş
- 416 Oldı ser-ħoş bir iki ağ-ile
İçer oldı bu kerre bardağ-ile
- 417 İsteyüp atını süvâr oldı
‘Âzim-i küy-ı ân nigâr oldı
- 418 Geldi mestâne küy-ı dildâra
Diledi vara ol qamervâra
- 419 Didi derbân-ı dergeh-i dil-dâr
İtme bu kârı gel beri yûri var
- ...
- 422 Seni ister meded deyü söyler
Göre derbânlara neler eyler
- ...
- 424 Yedi bu kerre küyügi kötegi
Yedügin yimeye gavur köpegi
- 425 Sînesin urdı didi hoş olsun
Üç talâk benden o da boş olsun (15a-15b)

Vuslat dahi yaşayamadan dul kalan Kamer, bu halin verdiği endişe ile yakını. Handan, genç kıza kaygılanıp tasalanmaya hiç gerek olmadığını, Buhara şehzadesinin kendisinde gönlü olduğunu, vezir ile bu yüzden burada olduklarını söyleyerek tüm gerçeği anlatır. Şehzadeyi Kamer'e överek ikisinin izdivacını teklif eder. Türlü sözlerle zaten şaşkına dönmüş olan genç kızın aklını çelip onu ikna eden Handan hemen vezirin yanına gidip ona haber verir. Hazırlanıp yola revan olurlar ve daha önceden sözleşmiş oldukları yerde, bir seher vakti şehzade ile buluşurlar. Bu yurtlarını terk etmiş dört kişi birbirlerine yoldaş olup yola devam ederler. Ancak Harezmi şahı bütün olanları öğrenmiştir. Hemen avı bırakıp askerleriyle birlikte peşlerine düşer. Kısa süre içinde yakalanırlar. Vezir, şehzade ve Handan şahın öfkesinin kurbanı olurlar:

- 427 Bunı bânü işidüp âh itdi
Hâlimüz nice olsa vâh itdi
- 428 Gülerek didi ol güle Hândân
Niye ağlarsın eyl gül-i hândân
- ...
- 431 Mîr-zâsı şeh-i Buħârâ'nuñ
Oldı şeydâsı sen dil-ârânuñ
- 432 Senüñ ümmîdüñ-ile geldi vezîr
Hep senüñ-çün olup durur tebdîr (15b-16a)
- ...

- 436 Gel seni şāha alalum gidelüm
Güzelün ikisini bir idelüm
...
- 442 Hāşılı gice içre oldı revān
Bir Kamer bir vezīr bir Handān
- 443 Giderek irdi bunlaruñ güzeri
Mev'ıd-i şāh-zādeye seheri (16a)
...
- 447 Kılıcın yalın itdi irişdi
Āteş oldı ulaşdı girişdi
- 448 Ne vezīr ü ne şāh-zāde kalur
Vü ne ol hādım-i fütāde kalur
- 449 Hep gitdi cümlesi helāk oldı
Kara yirde dökildi hākuñ oldı (16b)

Gülrız hikâyeyi bitirince tıpkı buradaki vezir gibi Âkil'in de akılsızlık yaptığını, böyle bir veziri vazifede tutmaması gerektiğini Zaymerân'a söyler. Hikâyenin tesiriyle öfkesi yine korlanan şah huşım ile meclise döner. Onun bu celalini gören hazırun içerisinde bu sefer Ferruh isimli vezir öne atılarak şahı sakinleştirmeye çalışır. Ferruh, birkaç güzel söz söyleyip şahın gönlünü teskin ettikten sonra içinde bulunduğu vaziyeti etraflıca düşünmesini sağlamak için bir hikâye anlatmaya başlar. Mesnevinin kurgusu içerisinde yine bir yan hikâyeye geçilmiş olur. Yaklaşık yetmiş beyit boyunca Ferruh tarafından anlatılan hikâyeye birbirine düşman olan Zabul ve Keşmir şahları arasında yaşananları konu alır ve Keşmir şahının Zabul iline hücumu ile başlar. Keşmir şahı kızgın ordusu ile Zabul'a girer, memleketi şahın elinden alır. Yersiz yurtsuz kalan şah ve karısı kaçıp kurtulurlar. Ancak kadın hamiledir ve doğum çok yakındır. Bu sebeple bir meşe ağacının altına sığınır. Kısa bir süre sonra burada doğum gerçekleşir. Bebek yanlarındayken tehlikede olacağını düşünmüş olmalı ki bir heybenin içine kundaklayıp ağacın dalına asarak evlatlarını orada bırakırlar. Gitmeden de yavrunun koluna iki inci tanesi bağlarlar. Saldırıdan kaçmış olan iki Zabul askeri bir süre sonra o meşe ağacının oradan geçer. Geçerken ağaca asılmış olan heybeyi farkederek indirip açtıklarında ise kolunda iki inci tanesi bağlı olan bebeği görürler. Onun şahın oğlu olduğunu hemen anlarlar. Kendi ikballeri ve felahları için bebeği muzaffer Keşmir şahına götürmeye karar verirler:

- 450 Pādişāhum bular da anı ider
Hüş-mend olmayan vezīri gider (16b)
...
- 462 Didi Ferruh vezīr ü nık-ahter
Gine ey dāver-i Ferīdün-fer
...
- 466 Mülk-i Zābul'da var-ıdı bir şāh
Mālik-i mülk idi şāhib-cāh
- 467 Düşmen-idi aña şeh-i Keşmīr
Çekdi bir gün sipāh-ı sūziş-gīr
- 468 Hüsrev-i Zābul' uñ iline gelür
İlini günini elinden alur
- 469 'Avratıyla ikisi bir yirden
Kaçar ammā nigāruñ ābisten
- 470 Kıldı bir mīşe küşesin penāh
Toğdı gün yüzlü bir perī nā-gāh
- 471 Kolcuğazına ata vü ana
Bağlayup iki dāne dūr-dāne
- 472 Koydılar içine bir enbānuñ
Aşdılar birisine a'zānuñ (17a)
...

- 479 Didiler şâh-zâdedür bu güzel
Şâh-ı Keşmîr'e iletelüm bunu gel
480 Şâha bu âftâbı gel virelüm
Sâyesinde sa'âdete irelüm (17b)

Keşmir şahı bebeği görünce çok mutlu olur. Onu bağına basar, göz bebeği bilir ve evlat edinir. Adını ise Ruh-efzûn koyar. Günler birbiri ardına geçip gider ve Ruh-efzûn büyüyüp serpilir. Bu zaman içerisinde de Zabul şahı oğlunun özlemiyle yanıp tutuşmaktadır. Günlerden bir gün bir padişah evlat hasreti çeken şaha yardım eli uzatır. Onunla dost olarak Keşmir şahına hücum ederler ve Zabul'u ondan geri alırlar. Böylelikle Ruh-efzûn da Zabul şahının eline düşmüş olur. Onu Keşmir şahının oğlu sanan şah, içindeki babalık sevdası ile hemen bağına basar, evlat edinir. Yıllar önce can güvenliğini sağlamak amacıyla terk edilen bebek, evlatlık olarak ailesine geri dönmüş olur. Ancak mesnevinin ana iskeletini oluşturan tema yine kendini gösterir. Şahın karısı bir gün Ruh-efzûn'u uyurken görür ve dayanamayıp yanına uzanır. Şehzadeyle yüz yüze, kıl kıla, dudak dudağa gelecek kadar onun yanına sokulur. Padişah ikisini bu haldeyken yakalar ve öfkeyle oğlanın yakasına yapışır. Bu sırada kadın da kendini kurtarmak için ağır hakaret ve iftiralarla bütün suçu oğlana yükler. Gazap ile gözü dönmüş şah, oğlanın yakarışlarına kulak asmaz, hemen bir cellat çağırır ve oğlanı astırır:

- 482 Göricek şâh o mâh-pârecigi
Ya'nî ol mâh-ı bî-sitârecigi
483 Bağına başdı didi cânum oğul
Merdüm-i dîde vü revânum oğul
484 Oğul idindi ol mihri ol gün
Didi kim olsun adı Rüz-efzûn (17b)

...

- 493 Şu'le virüp muhabbet-i pederî
Virdi sūziş harâret-i pederî
494 Didi oğlancığum sen oğlum ol
Taht-ı Zâbul'da saltanat sen bul

...

- 499 Püseri bir gün uyğuda gördi
Ol iki çeşm-i mest uyurdu
500 Geldi yatdı kenâr-ı yâre hemân
Rû-be-rû mü-be-mû dehân-be-dehân
501 Şâh bânû-ile bulup anı
Gâzaba geldi tıtdı oğlanı (18a)

...

- 511 Didi cellâda 'unf-ile ânî
Der-i dâra ilet şol oğlanı
512 Anuñ emriyle ol seg-i bed-kâr
Eyledi o civâncığı ber-dâr (18b)

O sıra zindanda tutsak olan Keşmir şahı bu vaziyete vakıf olur. Hemen bir bekçi ile şaha görüşmek istediği haberini gönderir. Şahın huzuruna çıkıp ona iki inci tanesini vererek o gün olan biten her şeyi anlatır. Gerçeği öğrenen şah eyvahlar ederek yakasını yırtar. Hepsini birden ağlayıp inler, ağıtlar yakar. Ama artık giden gitmiştir:

- 513 Şâh-ı Keşmîr hâbsden nâ-gâh
Gözi düş oldu aña eyledi âh
...
518 Nice dem ağlayup şeh-i Keşmîr
Hüsrev-i mübtelâ emîr-i esîr
519 Didi ol kışsa-i dil-ârâyı
Virdi ol iki dürr-i yek-tâyı
...

- 522 Mâlik-i Zâbulî idüp feryâd
Didi bî-dâd çarḥ elinden dâd
...
526 İtdiler meyl-i nâliş ü şîven
Ne gelür nâleden çü gitdi giden (18b-19a)

Ferruh hikâyeyi bitirdiğinde Zaymerân artık sinir krizi geçirmek üzeredir. Tam o anda uzaktan feryat figan çığlık sesleri duyulur. Şah bu bağırışların haremde geldiğini anlar. Hemen hareme revan olurlar. İçeri girer girmez Gülrîz'in kanlar içinde yerde yattığını görürler. Anlarlar ki kadın sinesine hançer vurarak intihar etmiştir. Zaymerân da Gülrîz'in hançerini alarak hemen oracıkta canına kıyar. Şehzade Behram böylelikle serbest kalır. Devletin ileri gelenleri akıllarını başına topladıktan sonra bir meclis kurup toplar ve içinde buldukları ahval ve şeraiti değerlendirmeye başlar. Tüm bu yaşananlar boyunca halkın çok ihmal edildiği ve böylece herkesin fakirleşip zor duruma düştüğü, olayların sonunda da şahın geride bir evlat bırakmamasıyla ülkenin başsız kaldığı söylenir:

- 529 Çünkü Ferruḥ tamâm itdi sözin
Şâhuḡ ol demde ḡan büridi gözin
530 Āteş-i ḡahr-ıla şeh-i bî-bâk
Diledi ferruḡını ide helâk
531 Nâ-gehân bir meded meded ḡopdı
Nâliş ü nâle bî-‘aded ḡopdı
532 Vâḡıf oldı vü bildi anı ki şâh
Hep derûndan gelür bu nâle vü âh
533 Giricek içere görür fi'l-hâl
Ḡara ḡan içre yatur ol gül-i âl
534 Ḡıpḡızıl ḡan-ile yatur Gülrîz
Cismi ḡanda cigerde ḡançer-i tîz
...
537 Aldı Gülrîz ḡançerüḡ anî
Urdı çâk itdi câme-i cânı
...
542 Ḡurtulup mîr-zâ-yı perî-zâd
Ol boyı servi itdiler âzâd
543 ‘Aḡlını başına dirüp erkân
Dirilüp bir yire olup dîvân
...
548 Pâdişeh gitdi ḡomadın veledin
Aḡrabâdan ‘aḡbîne eḡadın (19a-19b)

Daha sonra Âkil öne atılıp söz alır. Şahın geride bir evlat bırakmadığını ve geride kalan kimsenin de padişahlığa layık olmadığını söyleyerek taht için Behram'ı önerir. Diğer devlet erkanı da bunun için en doğru ismin Behram olduğu fikrinde birleşir. Böylece Behram, bir esir olarak geldiği, iftiraya uğrayıp burada tutsak olduğu Ahteriyye'ye şah olur:

- 550 Didi ‘Âḡil o server-i erkân
Ḡamu eşrâfa dinlerjüz yârân
551 Güft ü güyuḡ me‘âli oldı bu kim
Pâdişeh çüñki öldi gitdi kim
552 Mîr-zâ yok velî münâfıḡ çok
Pâdişehliğa bizde lâyıḡ yok
...
555 Aḡa şeh-zâdelik düşer bilinjüz
Gelunjüz anı pâdişeh ḡılıḡuz
556 Süḡan-ı ‘âḡili ḡutup maḡbûl
‘Uḡalâ zümresi didi ma‘ḡûl

557 Eyleyüp taht-gâha şâh anı
İtdiler şâh-ı taht-gah anı (19b-20a)

Böylelikle ana hikâyenin ilk kısmı bitmiş görünmektedir. Ana tema ve kurgusal özellikler bakımından *Kırk Vezir Hikâyeleri*'nin esas alındığı; Hz. Yusuf kıssası ve Siyavuş anlatılarından motiflerle bezenmiş bu kısımdan sonra artık Behram'ın Ahteriyye padişahı olduğu yeni bir macera başlamaktadır. Behram, Ahteriyye'ye çok adil bir hükümdar olur. Halkı onu çok sever, düşmanları ise ondan çekinir. Ancak başındaki türlü sıkıntıları atlatıp nihayetinde feraha eren Behram'ın aklında ve gönlünde tek bir şey vardır. O da tüm bu musibetlerden önce, henüz memleketinde iken âşık olduğu Mihriban'ın sevdasıdır. Eksik olan kısımlarda kendisinden ve kimliğinden bahsedilmiş olduğu anlaşılan Mihriban ile, elimizdeki mevcut kısımda ilk defa bu noktada karşılaşırız. Behram, şah olmuştur; ama kendini maşukası Mihriban'ı düşünmekten, her an anmaktan alıkoymamaz. Onun hasretiyle ah eder, figan eyler:

558 Ol güzellik sipihrinüñ ahı
Aḥteriyye vilâyeti şâhı
559 Bir güzel pâdişâh olur ki_olmaz
Olur olmaz kimesne yüz bulmaz
...
564 Anuben Mihribân'ı ağlar-ıdı
Anı aḥardı anı ağlar-ıdı
565 Anup ol mâh Mihribân her gâh
Âhı eylerdi gök yüzini siyâh (20a-20b)

Bu noktada müellif Mihriban'ın başına gelenleri anlatmaya başlar. Böylelikle, eksik olan kısımda muhtemelen hikâyesi yarıda kalan Mihriban'ın akıbeti hakkında bilgi sahibi oluruz. Mihriban, -belki de Behram'a atılan iftiraların kurbanı olarak- köle pazarlarına düşmüş ve nihayetinde on bin altına satılmıştır. Birçok kez el değiştiren talihsiz kız sonunda soylu bir bey, oğluna beğenip alır. Ancak Mihriban da tıpkı Behram gibi aşkını unutamamıştır. Durmadan Behram'ı sayıklar. Hasretinden yaşlar döktüğünde soranlara gözümlü hastalandı, ah edip inlediğinde ise akrep ısırarak elemi içinde saklar. Bir gece Behram'ı rüyasında görür ve bu, çektiği tüm ızdırabın haddenden aşmasına sebep olur. Çektiği kederin ve gördüğü rüyanın olumsuz tesirleriyle kız sonunda hastalığa yakalanır. Gözü gerçekten marazlanır, sararıp solar, bir deri bir kemik kalır:

568 On bir altuna gerçi şatıldı
Fi'l-ḥaḳîḳa yabana atıldı
569 Girdi çok bâğa gerçi kim o tezerv
Düşdi bir boy begine âḥir o serv
570 Begenüp anı mîr-i nîgü-'ahd
Mîr-zâya ider ḳabûl-ile 'ahd
...
572 Mihribân aḥar-ıdı Behrâm'ı
Lerze ḥutardı cümle endâmı
...
584 Kara başından aşdı sevdâsı
Başa urdı bulandı şafrası
585 Ḥasta oldu gam u elem aldı
Deriye şarılı kemük ḳaldı (20b-21a)

Beyin oğlu da sonunda Mihriban'dan ümidini keser. Düğün iptal edilir. Bir süre sonra Mihriban, Behram'ın hâlâ yaşadığını, hatta Ahteriyye vilayetine şah olduğunu haber alır. Bu haber ile birlikte bütün hastalıkları iyileşir, eski güzelliğine geri döner. Ancak beyzade yine de Mihriban'a meyletmez. Beyzadeye eş olmayan kız, hastayken ona bakıp onunla ilgilenen yaşlı kadın ile birlikte beyin yanında kalmaya devam eder ve sonunda ona her şeyi anlatır. Yaşlı kadın Mihriban'a, onu zaten soylu bir kız olarak gördüğünü ve ona göre hizmetinde bulunduğunu söyler. Şimdi ise bu zannında haklı olduğu ortaya çıkmıştır. Yaşlı kadın bundan sonrası için ne yapılması gerektiğini genç kıza sorar. Genç kız da yapılacak en doğru şeyin Ahteriyye diyarına gitmek olduğunu söyler. Oldukça varlıklı olan yaşlı kadın hemen

şahlara yaraşır bir tahtirevan hazırlatır. Atlayıp Ahteriyye'ye revan olurlar. Şehre vardıklarında çok güzel, âdeta saray gibi bir ev bulup buraya yerleşirler:

- 594 Mîr-zâdan gidüp ümîd-i gelin
Çekdi ol mâh-ı mihr-bândan elin
- 595 Ne gelin geldi ne düğün oldu
Dil-i beg-zâdeye düğün oldu
- ...
- 606 İrüp ol gül kulağına bu haber
Pes gülüp açılıp o gönçe-i ter
- 607 Müştâ'il oldu yine meş'al-i cân
Tırup oturdu pes o rûh-ı revân (21b)
- ...
- 622 Seni bir şâh-zâde bilür-idim
Hıdmetüñ aña göre kıllur-idim
- 623 Şimdi irdüm hakikat-i hâle
Eyleme anı gözleri ala
- ...
- 626 Kıl tedârik tarîk-i eslemi sen
Senüñ idrâkuña uyarum ben
- 627 Mihribân didi aña anacığum
Şimdi budur tarîk-i eslem kim
- 628 Ahteriyye diyârı yakınmış
Pâdişeh taht-gehde sâkinmiş
- ...
- 631 Katı kuvvetlü qarı idi qarı
Var-ıdı bî-nihâye sîm ü zeri
- 632 Bağlayup hüsrevâne taht-ı revân
Koyup ol serv-nâzı oldu revân
- ...
- 634 Buldılar bir sarây-ı şâhâne
Kondı ol mâh-ile qarı ana (22a-22b)

Mihriban en muhteşem elbiseleri giyip en şahane süsleri yaparak güzelliği ile dillere destan olur. İlk önce kendi mahallesinde sonra tüm şehirde bütün güzeller onu konuşmaya başlar. Haliyle talipleri de bir bir kapıya dayanır. Onunla evlenmek için binlerce altın teklif ederler. Ancak yaşlı kadın hepsini geri çevirir. İlk önce şahın görmesi yaraşır, der. Hemen şaha haber götürülür. Ne var ki haberin Mihriban'dan geldiğini bilmeyen Behram, ay güzlü bir güzel de olsa ben başka güzel istemem, diyerek gelenleri geri çevirir. Bu noktada Âkil Vezir araya girerek şahı, en azından bir kere kızını görmesi için ikna eder. Böylelikle yaşlı kadınla genç kız, bir haberci vasıtasıyla huzura çağırılır:

- 639 Zîb ü zînet bulup nite ki tezerv
Turdı şalındı nâz-ile o serv
- 640 Tal'at-ile o çehre-i tâbân
Eyleyüp âftâbı ser-gerdân
- ...
- 645 Buldı şöhret o mâh-ı şeh-ârâ
Nitekim âftâb-ı dehr-ârâ
- 646 Göricek didi her büt-i gül-büy
Vayli vayli abu abu buy buy
- ...
- 649 Dimege başladı kamu il gün
Görübün bir kez işte biğ altun

- 650 İtmedi Karı Ana anı kabûl
Didi kim 'âşıkına olmaz ol
- 651 Evvelâ şâh-ı kâmrân görsün
Gül dürür serv-i nev-civân görsün (23a)
- ...
- 656 Gözlerüm görmesün benüm güzeli
Tutalum ola meh-rûya bedeli
- 657 Baña virmiş-idi İzid evvel
Mihr-bân-ı kamer-sitâre güzel
- ...
- 664 Didi 'Âkil Vezîr sultânüm
'Ömrüñ itsün ziyâde Yezdânüm
- 665 'Acabâ ol nihâl-i gül-bârı
Hele bir kerre görseñüz bârî (23b)

Saraya gittiklerinde Mihriban dışarıda beklemiş, içeriye ilk önce yaşlı kadın girmiştir. Kadın, padişah ne teklif ettiyse emir telakki edip kabul eder. Kendisinin ise yalnızca tek bir ricası vardır. Şah ile kız görüşeceği zaman içeride kimsenin olmamasını, başbaşa kalmalarını ister. Şah kabul eder ve harem iki âşığa mahrem hale gelir. Kadın Mihriban'ı içeri getirir. Mihriban, Behram'ın yüzünü görür görmez kendinden geçer. Yaşlı kadın durumu fark edip kendini bırakmaması gerektiğini ona öğütler. Şahane elbiselerin ve süslerin içinde servi boylu bir genç kıızı karşısında bulunca Behram'ın âdeta nutku tutulur ve o kızdan peçesini kaldırıp cemalini göstermesini ister. Genç kız peçesini kaldırınca karşısındakinin Mihriban olduğunu anlayan Behram gönülden bir ah eder:

- 684 Mihribân evvelâ birûnda kalur
Ol ne çekdüğini derûnı bilür
- ...
- 688 Elini başa kodı kadın ana
Didi baş üzre buyruğuy n'ola
- ...
- 691 Olmasa keşret üzre nâ-mahrem
Bir o meh olsa bir şeh-i 'âlem
- ...
- 696 Pâdişahuñ görünce meh yüzini
Virür ol mâh Mihribân özini
- ...
- 701 Pâdişeh Mihribân'ı gördüğü dem
Hayret alup kuvâsını muhkem
- ...
- 704 Bize billâh 'arz-ı dîdâr it
Nûr-ı pûşîdeyi bedîdâr it
- ...
- 709 Şeh iderken müfâla'a nâ-gâh
İtdi bir kez derûn-ı dilden âh (24b-25a)

İki âşık yıllardan ve onca musibetten sonra nihayet birbirine kavuşmuştur. Bütün şehir halkına haber salınır. Behram, hazinelerin kapılarını ardına kadar açarak dillere destan bir düğün tertip ettirir. Elli gün elli gece düğün olur. Fikrî düğünü yaklaşık yirmi beş beyit boyunca tasvir ettikten sonra lafı zıfâf gecesine getirir. Mihriban en güzel şekilde giyinip süslenir. Yaşlı kadın ise saraydaki herkesi dışarı çıkarıp hazır bir şekilde Mihriban'ı oraya yerleştirir. Sonra da huzura gelip gelinin onu beklediğini arz ile zevcesini şaha takdim eder. Mihriban ve Behram'ın vuslat macerası mutlu bir şekilde neticeye kavuşur:

- 725 İtdi sulţān şāhāne düğünler
Cān-ı a'dāya urdı düğünler
- 726 Açdı ebvābını hazīnelerüj
Dağı ser-püşını defīnelerüj
- 727 Yürüyüp şeh bezendi kâh u revāk
Kaşseri kaşr u keykubādī tāk (26a)
- ...
- 749 Bu sürür-ile işbu sür tamām
Elli gün elli gice itdi kıyām (26b)
- ...
- 761 Kaşrı ağıyardan idüp hālī
Koyup ol māh-ı 'anberīn-hālī
- 762 Geldi şāha idüp du'ā vü şenā
Didi ey şehriyār-ı şeh-ārā
- 763 Buyuruş cā'iz olur-ise eger
Muntazırdur nigār-ı meh-manzar (27a)
- ...
- 774 Cāmeden çün bürehne oldı nigār
Girdi koyunına şāhuş āyīnevār
- 775 Şāh ol māhı bağına başdı
Dürlü ef'āle eyledi kaşdı (27b)

Şahın sultanına kavuşması ile eserde bir macera daha nihayete ermiştir. Ancak bu, bir başkasının başlangıcı olacaktır. Ancak ne yazık ki yazmanın bu kısım devam ederken eksilmiş olması nedeniyle bu yeni maceranın yalnızca baş tarafı bize ulaşmıştır. Hikāye, Behram ve Mihriban'ın bir gün Yemen'e gitmeyi arzulaması ile başlamaktadır. Behram hemen büyük bir donanma hazırlar ve yol almaya başlarlar. Yakaşık bir yıl deryada seyrettikten sonra Yemen'e varırlar. Ancak o gün Yemen Hükümdarı Numan'ın vefat ettiği gündür ve halk yas tutmaktadır. Matemdeki insanlar ufka baktıklarında, her biri sanki iri adaları andıran gemilerden oluşmuş donanmayı görürler. Donanma şehre yaklaşır ve Yemen halkı gelenlerin düşmanca değil dostça yaklaştığını farkedir. Donanmadaki padişahın da namını duydukları Behram olduğunu anlayınca şehrin her yerini donatırlar, toplar atarak Behram'ı karşılarlar ve onu Numan'ın yerine şah yaparlar. Behram öyle azim bir şah olur ki adaletli değil âdeta adaletin kendisidir. Halkın refah seviyesi o kadar yükselmiştir ki dul kadınlar tavuklara yem yerine inci tanesi atmaya başlamışlardır. Herkesin birbirine adil davrandığı bir toplum oluşmuştur, öyle ki maşuk bile âşığına zulmetmez:

- 793 Bir seher eyledi çü meyl-i Yemen
Mihribān-ıla çün süheyl-i yemen
- 794 İtdi peydā ulu ũonanma hemān
Oldı deryāda şāh u māh revān
- ...
- 796 Bir yıl olmuşdı ol iki dür-i nāb
Meger olalı zāyī' ü nā-yāb
- 797 Melik-i mülket-i Yemen Nu'mān
Nūr-ı çeşm-i cihān o meyl-i cihān
- 798 Emri Hākk'uş irişüp ol dāver
Ol gün itmişdi irtihāl meger
- 799 Mevt-i sulţāna mātem eylerken
Seherīden ne gördi ehl-i Yemen
- 800 Toldı keştiyle nā-gehān deryā
Her biri bir cezīre-i 'uzmā
- ...
- 805 Geliş ammā ki āşinā gelişi
Ki virür cāna rüşenā gelişi

- 806 Ne ‘adâvet ü nice düşmenlik
Bil ki şevk u neşât-ile şenlik
- 807 Yemen’üñ halkı oldılar nâ-gâh
Kıssa-ı şâh-zâdeden âgâh
- 808 Pes tonandı hişâr u bârûlar
Der ü dîvâr şehri ü meh-rûlar
- 809 Toplar her birinden atıldı
Kubbe-i çarhı tutdı çatıldı
- 810 İdüp ehl-i vilâyet istikbâl
Kıldı Behrâm’ı pâdişeh fi’l-hâl
...
- 816 Dime kim şâh-ı ‘âdil idi o mâh
Bil ki ‘ayn-ı ‘adâlet idi o şâh
- 817 Fuçarâ olmuş-ıdı mâl-ıla pür
Bîve-zenler dökerdi tavuğa dür
...
- 820 Kimse olmazdı zülm-ile hâkim
‘Âşıkına meger ki ol zâlim
- 821 İmtizâc itmiş-idi ‘âteş ü âb
Âbgîneyle nitekim mey-i nâb (28a-28b)

Tüm bu anlatılanları müteakip kahramanların yeni bir maceraya atılacakları açıktır. Ancak elimizdeki yazma, yukarıda verilen 821. beyit ile son bulmaktadır.

Sonuç

Bir mesnevi şairi olarak anmanın mümkün olduğu 16. asır müelliflerinden Mâşî-zâde Fikrî Çelebi’nin kaynaklarda adı geçen ancak şimdiye kadar kayıp olan *Şükûfezâr* isimli mesnevisi bu çalışma ile birlikte gün yüzüne çıkmıştır. Âşık Çelebi, Gelibolulu Âlî ve Bursalı Mehmed Tahir’in yalnız ismini zikredip hakkında bilgi vermediği (Kılıç 2018: 529; İsen 2017: 190; Saraç 2017: 442) eser böylece tanıtılmıştır.

Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Koleksiyonu 7253 numarada tespit edilen eserin müstensah ve eksik olan bu nüshası üzerine yapılan çalışmada *Şükûfezâr*’ın tema ve olay örgüsü bakımından *Kırk Vezir Hikâyeleri*’ni esas aldığı; *Şehnâme* ve Hz. Yusuf kıssası gibi kaynaklardan izler taşıdığı görülmüştür. Ancak Zaymerân, Gülrîz, -ismi *Şehnâme* karakterinden alınmış olsa da- Behram, Mihriban gibi hususi kahramanlar barındırması ve Ahteriyye gibi şairin kendi muhayyilesine ait bir ülkede geçmesi ile *Şükûfezâr*’ın özgün bir aşk-macera mesnevisi olduğunu söylemek mümkündür.

Yazmanın istinsah tarihi h. 1097 /m. 1685-6 şeklindedir. Yani nüsha şairin ölümünden 115 sene sonra istinsah edilmiştir. Şairinin ölümünden bir asrı aşkın bir süre sonra yeniden çoğaltılmış olması, mesnevinin sevilen ve okunan bir eser olduğuna işaret etmektedir. Bu durum haliyle başka nüshaların varlığını da düşündürmektedir. Mesnevinin tam ve tekmil bir veya birkaç nüshasının tespit edilip neşredilmesi ve böylece eser hakkında etraflı bir tetkik ve tahlil yapılması umulmaktadır.

Kaynakça

- AÇIKGÖZ, Namık (2017), *Riyâzî Muhammed Efendi Riyâzî'ş-Şuara (Tezkiretü'ş-Şuara)*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/54137,540229-riyazu39s-suarapdfpdf.pdf?0>, Erişim Tarihi: 29.10.2024.
- CANIM, Rıdvan (2000), *Latîfî Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Firdevsî (2009). *Şahnâme*, (çev. Prof. Necati Lugal), İstanbul: Kocabı Yayinevi.
- Hüseyin Remzî (1305), *Lügat-ı Remzî*, İstanbul: Hüseyin Remzî Matbaası.
- İPEKTEN, Haluk vd. (2017), *Heşt Bihişt Sehî Bey*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56165,hest-bihistpdf.pdf?0&tag1=03EE5380B678F1063BF0A9ED54D2FA0DD771F0E5&crefer=221FA3F9E2DBD16B87E41112D72ED4863CB70F3EE4B940DC52C3C90A09147889>, Erişim Tarihi: 29.10.2024.
- İSEN, Mustafa (2017), *Gelibolulu Mustafa Âlî Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55739,kunhul-ahbarin-tezkire-kismpdf.pdf?0>, Erişim Tarihi: 29.10.2024.
- Katip Çelebi (1311), *Keşfü'z-Zünûn 'an-Esâmî el-Kutub ve'l-Fünûn Cildü'l-Evvel*, İstanbul: Dersa'âdet Matbaası.
- KAYABAŞI, Bekir (1997), *Kâf-zâde Fâ'izî'nin Zübdetü'l-Eş'ârı*, Doktora Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KILIÇ, Filiz (2018), *Âşık Çelebi Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59036,asik-celebi-mesairus-suarapdf.pdf?0>, Erişim Tarihi: 29.10.2024.
- KIZILTAN, Mübeccel (1991), *Kırk Vezir Hikâyeleri I (İnceleme)*, Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KONUKÇU, Enver (1992), *Behrâm-ı Gür, TDV İslâm Ansiklopedisi (C. 5, s. 356)*, İstanbul: TDV Yayınları.
- Mehmed Süreyya (1996), *Sicill-i Osmanî*, Nuri Akbayar (haz.), Seyit Ali Kahraman (akt.), C. II, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Müstakîm-zâde Süleyman Sa'deddin Efendi (2000), *Mecelletü'n-Nisâb*, Tıpkı Basım, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖZYILDIRIM, Ali Emre (2007), "Ebkâr-ı Efkâr: Fikrî Çelebi'nin Aşk Konulu Hasbihâli", *Turkish Studies*, 2 (4), 685-703.
- ÖZYILDIRIM, Ali Emre (2014), "FİKRÎ, Mâşî-zâde Dervîş", *Türk Edebiyeti İsimler Sözlüğü*, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/fikri-masizade-dervis>, Erişim Tarihi: 29.10.2024.
- ÖZYILDIRIM, Ali Emre (2017), *Mâşî-zâde Fikrî Çelebi ve Ebkâr-ı Ebkârı*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- SARAÇ, M. A. Yekta (2016), *Osmanlı Müellifleri Bursalı Mehmed Tahir*, 2. Cilt, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA).
- SOLMAZ, Süleyman (2018). *Gülşen-i Şu'arâ Bağdatlı Ahdî*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56733,ahdi-gulsen-i-suarapdf.pdf?0>, Erişim Tarihi: 29.10.2024.
- SUNGURHAN, Aysun (2017a), *Beyânî Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55835,beyani-tezkiresipdf.pdf?0>, Erişim Tarihi: 29.10.2024.
- SUNGURHAN, Aysun (2017b), *Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55834,kinalizade-hasan-celebipdf.pdf?0>, Erişim Tarihi: 29.10.2024.
- Şemseddin Sâmî (1314), *Kâmûsü'l-A'lâm Beşinci Cild*, İstanbul: Mihran Matbaası.
- TAŞAN, Nazım (2024), *14 ve 15. Yüzyıl Anadolu Sahası Türkçe Mesnevîlerde Sebeb-i Te'lîf: Kurgu ve Muhteva*, Doktora Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TULUM, Mertol (2014), *Tazarru'-nâme Yakarışlar Kitabı Sinan Paşa*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- ÜNVER, İsmail (1986), "Mesnevî", *Türk Dili Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, Temmuz-Ağustos-Eylül, S. 415-416-417, s. 438-443.
- YUVACI, Bünyamin (2014), *Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhtevâ (II. Cilt s. 735-999)*, Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.